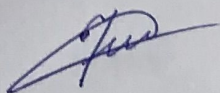

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ ТА СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ

КАФЕДРА ФІНАНСІВ ТА ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

ЦИСАР Олена Володимирівна

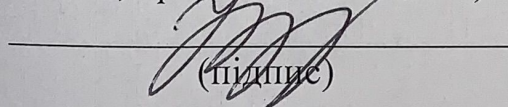
(студентка групи ФБСМ-8)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ТА
СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА**

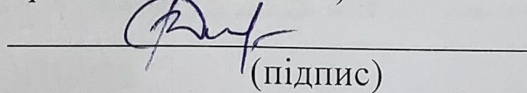
(представлена на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»
спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
освітньо-професійна програма «Фінанси, банківська справа та страхування»)

Завідувач кафедри фінансів та
цифрової економіки
д.е.н., проф. Н.Г. Виговська
(науковий ступінь, вчене
звання, прізвище та ініціали)

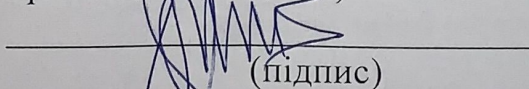
(підпис)

Науковий керівник
к.е.н., доц. В.В. Довгалюк
(науковий ступінь, вчене звання,
прізвище та ініціали)

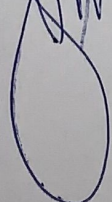
(підпис)

Рецензент
д.е.н., проф. Легенчук С.Ф.
(науковий ступінь, вчене звання,
прізвище та ініціали)

(підпис)

Житомир 2023

Анотація

Цисар О.В. Державна фінансова підтримка суб'єктів малого та середнього підприємництва.

Магістерська робота представлена на здобуття освітнього ступеня «магістр» галузі знань 07 «Управління та адміністрування» спеціальності 072 «Фінанси банківська справа та страхування». – Державний університет «Житомирська політехніка», Житомир, 2023.

Дослідження присвячено науковому обґрунтуванню теоретичних та організаційних питань надання державної фінансової підтримки суб'єктам малого та середнього бізнесу й розробці практичних рекомендацій, спрямованих на її удосконалення в умовах воєнного часу.

Удосконалено зміст поняття «державна фінансова підтримка» на підставі виділених критеріїв її ідентифікації (наявність державних ресурсів; економічна вигода; вибірковість (селективність) допомоги на реалізацію заходу; викривлення конкуренції внаслідок надання такої державної допомоги; необхідність здійснення державного фінансового контролю). Уточнено класифікацію видів державної фінансової допомоги за різними ознаками, що сприятиме розширенню напрямів її призначення та надання, особливо в умовах воєнного часу й повоєнного відновлення. Ідентифіковано види державної фінансової допомоги в Україні в умовах воєнного часу, передбачені в межах реалізації проекту «Е-робота», визначено їх переваги (мінімальний пакет документів для отримання кредиту; можливість подання заявки дистанційно; відсутність застави та поручительства; швидкість прийняття рішення банківською установою щодо отримання кредиту). Удосконалено трактування системи державної фінансової підтримки суб'єктів малого та середнього бізнесу на підставі оцінки її складових, що дозволило уточнити її сутність (система як цілеспрямований вплив на їх діяльність суб'єктів, уповноважених забезпечувати розвиток малого та середнього підприємництва, який реалізується через застосування різних форм, видів, засобів, методів, інструментів, результатом

якого є формування сприятливого середовища для розвитку суб'єктів підприємництва та підвищення рівня їх конкурентоспроможності). На підставі проведеної оцінки форм та видів державної фінансової підтримки виділено перспективність продовження провадження Програми «5-7-9». Виділено проблеми реалізації грантових проектів «Е-робота» та запропоновано напрями їх вирішення. Запропоновано напрями імплементації закордонного досвіду надання державної фінансової підтримки суб'єктів малого та середнього бізнесу.

Ключові слова: державна фінансова підтримка, малий та середній бізнес, державний грант, фінансова допомога.

Annotation

Tsysar O.V. State financial support of small and medium-sized enterprises.

The master's thesis is presented for obtaining an educational degree "master" in the field of knowledge 07 "Management and administration" specialty 072 "Finance, banking and insurance". - Zhytomyr Polytechnic State University, Zhytomyr, 2023.

The study is devoted to the scientific substantiation of theoretical and organizational issues of providing state financial support to small and medium-sized business entities and the development of practical recommendations aimed at its improvement in wartime conditions. The content of the concept of "state financial support" has been improved on the basis of the selected criteria for its identification (availability of state resources; economic benefit; selectivity (selectivity) of aid for the implementation of the event; distortion of competition due to the provision of such state aid; the need for state financial control). The classification of types of state financial aid according to various characteristics has been clarified, which will contribute to the expansion of the directions of its appointment and provision, especially in the conditions of wartime and post-war reconstruction. The types of state financial aid in Ukraine in wartime conditions, provided for within the implementation of the "E-robot" project, have been identified, and their advantages have been

determined (minimum package of documents for obtaining a loan; possibility of submitting an application remotely; lack of collateral and guarantor; speed of decision-making by the banking institution regarding obtaining a loan). The interpretation of the system of state financial support for small and medium-sized business entities has been improved based on the assessment of its components, which made it possible to clarify its essence (the system as a targeted influence on the activities of entities authorized to ensure the development of small and medium-sized businesses, which is implemented through the use of various forms , types, means, methods, tools, the result of which is the formation of a favorable environment for the development of business entities and increasing the level of their competitiveness). Based on the assessment of the forms and types of state financial support, the perspective of continuing the implementation of the "5-7-9" Program was highlighted. The problems of the implementation of grant projects "E-robota" are highlighted and directions for their solution are proposed. Directions for implementation of foreign experience in providing state financial support to small and medium-sized businesses are proposed.

Keywords: state financial support, small and medium business, state grant, financial assistance.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	12
1.1. Державна фінансова допомога та підтримка: сутність, критерії ідентифікації, класифікація.....	12
1.2. Види державної фінансової допомоги в Україні	23
1.3. Система державної фінансової підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва.....	31
Висновки до першого розділу.....	40
РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ.....	42
2.1. Оцінка надання та використання державних грантів суб'єктами малого та середнього підприємництва в Україні.....	42
2.2. Проблеми надання державної фінансової підтримки суб'єктам підприємництва на сучасному етапі.....	55
2.3. Розвиток механізму надання державної фінансової підтримки суб'єктів господарювання: імплементація закордонного досвіду.....	60
Висновки до другого розділу.....	66
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	73
ДОДАТКИ.....	

ВСТУП

Необхідність підтримки конкурентоспроможності малого та середнього бізнесу в умовах воєнного часу є значною, що обумовлюється потребою наповнення державного та місцевих бюджетів, формуванням нових робочих місць. Водночас недостатність власних фінансових ресурсів, вразливість до впливу негативних факторів зовнішнього середовища, низька конкурентоспроможність малого та середнього бізнесу порівняно з великими підприємствами визначає потребу у наданні державної фінансової підтримки суб'єктів малого підприємництва. Складність збереження фінансової стійкості підприємств посилюється такими факторами, як воєнна агресія, що викликала процеси міграції населення, релокацію підприємств, знищення виробничої та цивільної інфраструктури. Водночас ефективність використання державної фінансової допомоги та, зокрема, грантових коштів, перетворює це джерело фінансування майбутньої господарської діяльності суб'єктів малого та середнього бізнесу на достатньо привабливе та поширене.

Питанням надання та контролю за використанням державної фінансової підтримки присвячено наукові праці значної кількості вчених, зокрема: О. Ліллемяе, Т. Некрасової, К. Алексєєвої, Н. Поповенко, О. Ганенко та інших. Однак залишається низка невирішених проблемних питань щодо формування цілісної системи та особливостей державної фінансової підтримки суб'єктів малого та середнього бізнесу в умовах воєнного стану. Це визначає актуальність теми магістерської роботи та орієнтує на вирішення її мети й завдань.

Мета і завдання дослідження. Метою написання магістерської роботи є наукове обґрунтування теоретичних та організаційних питань надання державної фінансової підтримки суб'єктам малого та середнього бізнесу й розробка практичних рекомендацій, спрямованих на її удосконалення в умовах воєнного часу.

В процесі досягнення мети дослідження сформовано наступні завдання:

- 1) уточнити сутність, критерії ідентифікації та класифікаційні ознаки надання державної фінансової підтримки суб'єктів малого та середнього бізнесу;
- 2) ідентифікувати види державної фінансової допомоги в Україні в умовах воєнного часу та визначити особливості їх надання;
- 3) дослідити основні елементи системи державної фінансової підтримки та сформувати систему її надання для суб'єктів малого та середнього бізнесу в умовах воєнного стану;
- 4) оцінити обсяги надання та використання державних грантів суб'єктами малого та середнього підприємництва в Україні;
- 5) виділити проблеми надання державної фінансової підтримки суб'єктам малого та середнього бізнесу й запропонувати напрями їх вирішення;
- 6) запропонувати напрями імплементації закордонного досвіду надання державної фінансової підтримки суб'єктам малого та середнього підприємництва.

Об'єктом дослідження є система державної фінансової підтримки суб'єктам малого та середнього підприємництва.

Предметом дослідження є теоретичні та організаційні аспекти надання державної фінансової підтримки суб'єктам малого та середнього бізнесу в умовах воєнного стану.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є системний та діалектичний підхід до розвитку системи надання державної фінансової підтримки суб'єктам малого та середнього підприємництва. У процесі вирішення зазначених завдань застосовано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання: наукової абстракції, аналіз та синтез – при уточненні та узагальненні теоретичних підходів до ідентифікації поняття державної фінансової підтримки суб'єктів бізнесу; системного аналізу – для формування системи державної фінансової підтримки та її елементного складу; метод порівняння – для оцінки видів державної фінансової підтримки в межах реалізації проекту «Е-робота», а

також для аналізу спільних рис надання державної фінансової допомоги підприємствам в різних країнах та розробці напрямів імплементації закордонного досвіду застосування різних форм та видів підтримки; метод узагальнення – при аналізі обсягів надання та використання державних грантів суб'єктами малого та середнього підприємництва в Україні в сучасних умовах

Інформаційною базою дослідження є: наукові джерела (монографічні праці, наукові статті вітчизняних і зарубіжних учених, матеріали науково-практичних конференцій); нормативно-правові документи з надання різних форм та видів державної фінансової підтримки, офіційні дані Державної служби статистики України; довідкові та інформаційні видання професійних організацій; спеціалізовані фахові інтернет-ресурси; інформація Єдиного порталу державних послуг «Дія».

Наукова новизна результатів дослідження полягає в наступному:

удосконалено:

зміст поняття «державна фінансова підтримка» на підставі виділених критеріїв її ідентифікації (наявність державних ресурсів; економічна вигода; вибірковість (селективність) допомоги на реалізацію заходу; викривлення конкуренції внаслідок надання такої державної допомоги; необхідність здійснення державного фінансового контролю). Уточнено класифікацію видів державної фінансової допомоги за різними ознаками, що сприятиме розширенню напрямів її призначення та надання, особливо в умовах воєнного часу й повоєнного відновлення;

ідентифіковано види державної фінансової допомоги в Україні в умовах воєнного часу, передбачені в межах реалізації проекту «Е-робота», визначено їх переваги (мінімальний пакет документів для отримання кредиту; можливість подання заявки дистанційно; відсутність застави та поручительства; швидкість прийняття рішення банківською установою щодо отримання кредиту);

трактування системи державної фінансової підтримки суб'єктів малого та середнього бізнесу на підставі оцінки її складових, що дозволило уточнити її

сутність (система як цілеспрямований вплив на їх діяльність суб'єктів, уповноважених забезпечувати розвиток малого та середнього підприємництва, який реалізується через застосування різних форм, видів, засобів, методів, інструментів, результатом якого є формування сприятливого середовища для розвитку суб'єктів підприємництва та підвищення рівня їх конкурентоспроможності);

на підставі проведеної оцінки форм та видів державної фінансової підтримки виділено перспективність продовження провадження Програми «5-7-9» (простота та прозорість реалізації, що обумовлено адаптацією закордонних прогресивних практик такого кредитування; гнучкість Програми, що підтверджується можливістю її функціонування в умовах воєнних дій та попереднього карантину; активна підтримка Програми банківськими установами України (приєднались на сьогоднішній день 45 банків); можливість поєднання Програми з іншими видами, формами та інструментами державної фінансової підтримки суб'єктів малого та середнього бізнесу (наприклад, державні портфельні гарантії);

виділено проблеми реалізації грантових проектів «Е-робота» (недотримання термінів реалізації грантових проектів, необхідність у зміні переліку контрагентів; неврахування додаткових витрат для завершення проекту) та запропоновано напрями їх вирішення (фіксація вартості в договорах із контрагентами, що виключає потребу дофінансування у випадках несвоєчасного надходження коштів на рахунок підприємств; удосконалення нормативно-правового регулювання процедури отримання гранту, де передбачається спрощення узгодження заміни контрагентів між грантоотримувачем і представниками уповноваженого банку; інформаційне консультування представників влади та банківських установ щодо можливостей використовувати грантові та кредитні інструменти);

напрями імплементації закордонного досвіду надання державної фінансової підтримки суб'єктів малого та середнього бізнесу (спрощення процедури

реєстрації підприємства; прозорий механізм надання державної фінансової підтримки; забезпечення належного державного фінансового контролю за цільовим використанням коштів; створення системи інформаційної, методичної, консультаційної підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва на безкоштовній основі; моніторинг рівня ділової активності в окремих регіонах для можливості застосування форм непрямої державної фінансової підтримки; пріоритетні суб'єкти отримання допомоги – виробництва наукоємного характеру; розвиток інфраструктури фінансового забезпечення державної фінансової підтримки).

Практичне значення отриманих результатів. Основні результати наукового дослідження, отримані автором, мають прикладне значення, що обумовлюється цінністю роботи для удосконалення системи державної фінансової підтримки суб'єктів підприємництва.

Особистий внесок здобувача. Робота є самостійно виконаним науковим дослідженням. Всі висновки та положення наукової новизни, що винесено на захист, одержані автором особисто.

Апробація результатів роботи. Основні положення та результати дослідження доповідались та одержали позитивну оцінку на 2 міжнародних науково-практичних конференціях, серед яких: Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток інтегрованої звітності підприємств» (м. Житомир, 4-5 жовтня 2019 р.), Всеукраїнська науково-практична on-line конференція здобувачів вищої освіти і молодих учених, присвяченої Дню науки (Житомир, 2019 р.)

Публікації. Основні положення, висновки і результати наукового дослідження опубліковано у 1 статті та 3 тезах доповідей:

1. Виговська Н.Г., Цисар О.В. Державна фінансова допомога: сутність, критерії ідентифікації, класифікація. *Економіка, управління та адміністрування*. 2023. №4. С.

2. Цисар О.В. Особливості податкового контролю в умовах воєнного стану. Тези Всеукраїнської науково-практичної on-line конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, присвяченої Дню науки (Житомир, 15–19 травня 2023 року). С. 298. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/06/2-vplyv-innovatsiynykh.pdf>
3. Гарбарчук І.О., Цисар О.В. Удосконалення регламентації служб внутрішнього фінансового контролю корпорацій. III Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні виклики сталого розвитку бізнесу» (Житомир, 3-4 листопада 2022 р.). С.189. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/12/zmist-1.pdf>
4. Цисар О.В. Види державної фінансової допомоги суб'єктам малого та середнього бізнесу. III Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні виклики сталого розвитку бізнесу» (Житомир, 3-4 листопада 2022 р.).

Структура, зміст та обсяги роботи. Магістерська робота складається з вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій, списку використаних літературних джерел, додатків. Основний зміст роботи викладено на сторінках друкованого тексту. Робота містить таблиць, рисунків, додатки. Список використаних літературних джерел налічує найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

1.1. Державна фінансова допомога та підтримка: сутність, критерії ідентифікації, класифікація

Умови воєнного стану, знищення виробництв, цивільної інфраструктури, підприємств, міграція населення за кордон обумовили збитковість українського бізнесу та падіння ВВП. В таких умовах надання державної фінансової допомоги для підтримки або «перезапуску» власного бізнесу стало для більшості суб'єктів господарювання можливістю відновити свою економічну діяльність. Привабливість грантової допомоги обумовлена її безоплатністю, цільовим характером та безповоротністю, що робить це джерело відновлення діяльності підприємств достатньо поширеним. Водночас різноманітність форм, видів, напрямів надання грантових коштів визначає необхідність уточнення теоретичних основ забезпечення державної фінансової підтримки суб'єктів господарювання.

Питанням державної фінансової підтримки присвячено наукові праці значної кількості вчених, зокрема: О. Ліллемяе [16], Т. Некрасової [25], К. Алексєєвої [1], Поповенко Н.С., Ганенко О.В. [31] та інших. Водночас потребує уточнення співвідношення між собою понять «державна фінансова підтримка», «грантові кошти», «державна фінансова допомога», що актуалізує тему статті й визначає її мету.

Метою цього пункту дослідження є визначення поняття «державна фінансова допомога» на підставі оцінки наукових підходів до її трактування, виділення критеріїв її ідентифікації та уточнення класифікаційних ознак її поділу для подальшого дослідження напрямів призначення та надання.

Дослідження наукової літератури щодо напрямів надання допомоги підприємствам надало можливість визначити «теоретичні прогалини» щодо її трактування, спричинені різним сприйняттям її змістовного наповнення. Наприклад, Т. Некрасова визначає державну допомогу суб'єктам господарювання як «фінансове, організаційне, інше сприяння, що здійснюється по відношенню до суб'єктів господарювання спеціально уповноваженими органами державної влади або місцевого самоврядування з метою досягнення економічних або соціальних цілей, забезпечення сталого розвитку економічної (соціальної сфери)» [24]. Є протилежна позиція, яка визначає відмінність державної допомоги від державної підтримки в залежності від поставлених цілей її спрямування. Наприклад, мета державної допомоги пов'язана з компенсацією втрат суб'єктів господарювання внаслідок господарської діяльності, що обумовлює її надання підприємствам, які знаходяться у кризовій ситуації. На відміну від цього трактування, поняття державної фінансової підтримки передбачає розвиток визначених напрямів економіки країни, в яких зацікавлена як держава, так і суспільство. Тобто, існує момент зацікавленості господарюючих суб'єктів у розвитку пріоритетних напрямів економіки.

Однак є низка аргументів проти такого розмежування понять «державна допомога» та «державна підтримка». Ліллемяе О. стверджує, що необхідно аналізувати наслідки надання таких видів підтримки для суб'єктів її одержання. Зрозуміло, що є переваги у здійсненні господарської діяльності підприємств, які одержали можливість підвищити власні конкурентні переваги за рахунок отримання підтримки. Крім того, з юридичної точки зору поняття державної допомоги виникло на перших етапах створення ЄС. Лише більш пізні зміни законодавчої бази ЄС (зокрема, Лісабонський договір, прийнятий у 2007 році, що вносив нормативні зміни до Договору про Європейський Союз) уточнив наявність ознак, за якими будь-який захід державної підтримки перетворюється на державну фінансову допомогу [16].

Алексєєва К. надає таке визначення державної підтримки щодо аграрних підприємств: це сукупність взаємопов'язаних елементів, дія яких спрямована на захист підприємства від кризових явищ та ситуацій, попередження появи негативних тенденцій у розвитку та запобіганню банкрутству [1]. Автор пов'язує надання державної підтримки з кризовим фінансовим станом суб'єктів господарювання, однак на практиці не завжди це є підставою для її надання. Наприклад, можна виділити декілька напрямів державної фінансової підтримки в Україні: 1) державна фінансова підтримка аграрного сектору (включаючи підтримку машинобудування для аграрного сектору); 2) державна фінансова підтримка експортної діяльності вітчизняних виробників; 3) державна фінансова підтримка суб'єктів господарювання в цілому.

Автори статті [20] під поняттям «державна фінансова підтримка» розуміють державні заходи з фінансового сприяння і в інтересах суб'єктів господарювання, що створюють для цих суб'єктів переваги (прямі чи приховані), які мають вартісну оцінку. Автори теж пов'язують надходження такої підтримки з джерелами надходження (коштами місцевого або державного бюджетів або фінансовими ресурсами державних підприємств).

В своїх дослідженнях Д. Лічак відзначає державну підтримку як механізм, що стимулює суб'єктів господарювання до здійснення раціональної та економічно обгрунтованої господарської діяльності [17]. Автор акцентує увагу на стимулюванні (спонукальних діях суб'єктів до активізації господарської діяльності).

Достатньо ґрунтовне дослідження теоретичних конструкцій щодо визначення державної фінансової допомоги в цій предметній галузі проведено О. Ліллемєє [16]. Науковець стверджує, що є низка критеріїв, яким повинен відповідати державний захід для того, щоб вважатись державною фінансовою допомогою:

- 1) наявність державних ресурсів. Цей критерій необов'язково пов'язаний з надходженням грошових коштів з державного та місцевого бюджетів, а може

виступати як надання податкових, митних пільг. В межах «концепції державної допомоги», запропонованої О. Ліллемяе, виділяють три наукових підходи до трактування цього критерію (наявність державних ресурсів) [16].

Перший підхід орієнтує на державне регулювання (втручання), що надає конкурентні переваги суб'єктам господарювання. Другий підхід полягає у акцентуванні на джерелах надходження коштів суб'єктам господарювання в межах фінансової підтримки. Третій підхід не пов'язує надходження коштів з джерелом (державним чи місцевим), а головну увагу приділяє наявності державного фінансового контролю. Таким чином, кошти в межах третього підходу необов'язково є державними, а можуть надходити від приватних підприємств, але контролюючим суб'єктом завжди виступає держава.

- 2) передача суб'єкту господарювання державних ресурсів повинна сформувати економічну вигоду, яка дозволяє йому отримати конкурентну перевагу порівняно з іншими;
- 3) вибірковість (селективність) допомоги на реалізацію заходу. Це означає селективність щодо конкретних продуктів чи підприємств;
- 4) викривлення конкуренції внаслідок надання такої державної допомоги (рис. 1.1).

В нормативно-правовому полі державна допомога регламентується ЗУ «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [35].

На підставі п. 1. ст. 1 наведеного Закону державна допомога суб'єкта господарювання – це підтримка у будь-якій формі суб'єктів господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів, що спотворює переваги для виробництва окремих видів товарів чи провадження окремих видів господарської діяльності [там же]. Повністю погоджуємось з аргументами науковців щодо відсутності одного з вищеперерахованих критеріїв у нормативному трактуванні; а саме: наявності і можливості здійснення державного фінансового контролю за грошовими коштами, що надаються в межах цієї допомоги.

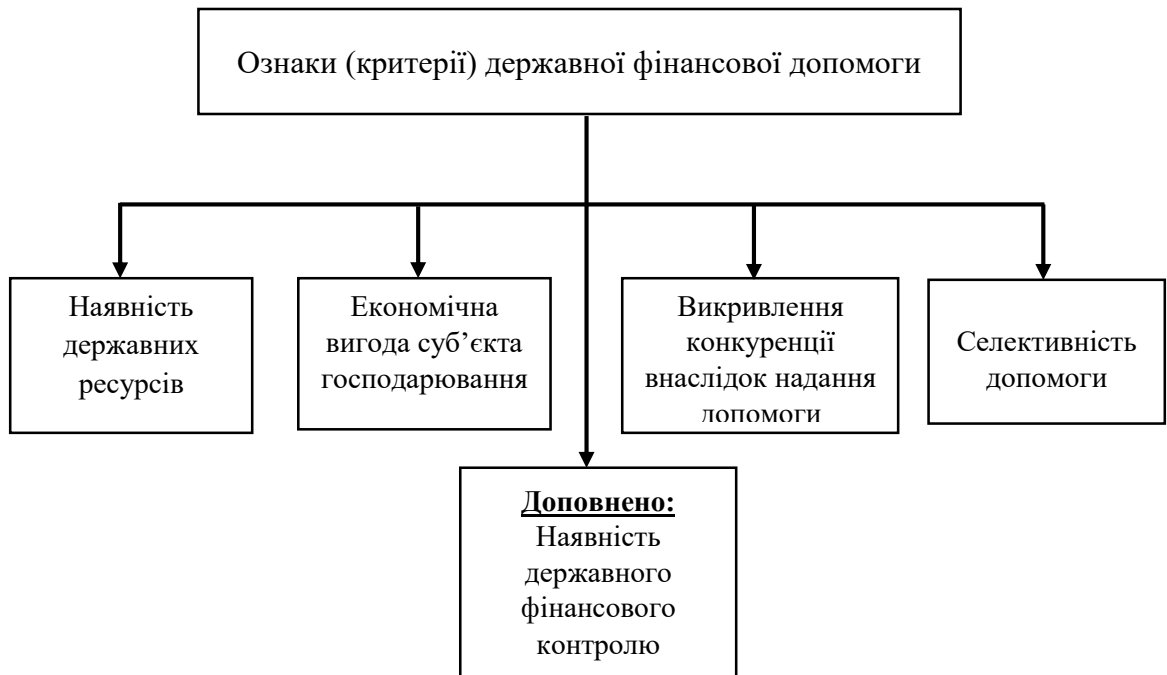

Рис. 1.1. Ознаки (критерії) державної фінансової допомоги*

*складено на підставі [1; 16; 17]

Поняття державної фінансової підтримки тісно пов'язано з поняття гранту. Термін «грантова підтримка», «грант» зустрічається у багатьох нормативно-правових актах України. Наприклад, в Законі України № 848 (ст. 5) надається таке трактування терміну: грант – фінансові чи інші ресурси, надані на безоплатній і безповоротній основі державою, юридичними, фізичними особами, у тому числі іноземними, та (або) міжнародними організаціями для розвитку матеріально-технічної бази для провадження наукової та науково-технічної діяльності, проведення конкретних фундаментальних та (або) прикладних наукових досліджень, науково-технічних (експериментальних) розробок, зокрема на оплату праці наукових (науково-педагогічних) працівників у рамках їх виконання, за напрямками й на умовах, визначених надавачами гранту [37]. Аналіз цього твердження надає можливість виокремити суб'єкт надання такої фінансової підтримки (держава, фізичні та юридичні особи, міжнародні суб'єкти), відмітити форму надання такої допомоги (грошова у вигляді фінансових ресурсів або інша (інші види ресурсів), умови надання такої

допомоги (безоплатна та безповоротна основа), мета надання такої підтримки (здійснення наукової, науково-технічної, іншої діяльності, спрямованою на створення нових об'єктів інтелектуальної власності).

Інший Закон № 2778 (п.3., ч. 1, ст. 1) визначає грант таким чином: «... це фінансові ресурси, надавані на безповоротній основі суб'єкту, який провадить діяльність у сфері культури, для реалізації культурно-мистецького проєкту» [36]. На наведене поняття впливає сфера діяльності, в якій воно застосовується.

Відповідно до ст. 1 Закону № 601 термін «грант» ідентифікується як сукупність грошових коштів (фінансових ресурсів), надаваних на безоплатній, безпроцентній і безповоротній основі суб'єктам господарювання та фізичним особам за результатами конкурсного відбору, для реалізації програм, проєктів, заходів, а також для інституційної підтримки суб'єктів видавничої справи незалежно від форми власності» [34]. В цьому випадку теж виділяється вид господарської діяльності, в межах якого уточнюється поняття грантових коштів.

Відповідно до МСБО (IAS) 20, компанія визнає державний грант, якщо вона впевнена, що зможе забезпечити дотримання певних умов і грант буде отримано. Компанія визнає державний грант у прибутку чи збитку на систематичній основі протягом періодів, у яких компанія визнає відповідні витрати, для компенсування яких ці гранти призначалися [23].

В нормативно-правовому полі поширене і визначення бюджетного гранту як різновиду гранту. Наприклад, Податковий кодекс України визначає бюджетний грант (пп. 14.1.277¹ ПКУ) як цільову допомогу у вигляді коштів або майна, що надають на безоплатній і безповоротній основі за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів, міжнародної технічної допомоги для реалізації проєкту або програми у сферах культури, туризму та в секторі креативних індустрій, спорту й інших гуманітарних сферах у порядку, установленому законом [30]. Особливістю бюджетного гранту є те, що перелік суб'єктів, які можуть виступати в ролі надавачів бюджетних грантів, встановлює Кабінет міністрів України.

Декомпозиційний аналіз терміну «грант» представлено в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Декомпозиційний аналіз терміну «грант» на підставі оцінки наукових підходів*

№ з/п	Ідентифікація поняття «грант»	Ознаки, покладені в основу трактування	Пояснення
1	Грант – це:		
		Форма надання (грошова та інша)	Фінансові та інші ресурси
2		Умови надання	Безоплатне, безповоротне, цільове фінансування
3		Суб'єкт надання	Фізична, юридична особа, суб'єкт міжнародного права
4		Джерело надання	Кошти державного та/або місцевих бюджетів, міжнародна технічна допомога
5		Мета надання	Реалізація проекту, програми, заходів, інституційного проекту
Уточнене трактування гранту: це сукупність фінансових та інших ресурсів, наданих на умовах безоплатного, безповоротного, цільового фінансування за рахунок різних джерел (коштів державного, місцевого бюджетів, міжнародної технічної допомоги) з метою реалізації певного заходу або інвестиційного проекту.			

*складено автором на підставі [30; 32; 33; 34; 35; 36; 37]

Таким чином, на підставі проведення термінологічного аналізу відмінностей між поняттями «грант», «державна фінансова підтримка», «державна фінансова допомога» було зазначено таке: поняття «державна фінансова підтримка» за змістовним наповненням є ширшим поняттям, ніж «державна фінансова допомога», оскільки остання повинна відповідати низці критеріїв, визначених для державних заходів, які характеризують її сутність. Щодо співвідношення понять «грант» або «грантова фінансова допомога» та «державна фінансова допомога» зроблено висновок, що грант - це сукупність фінансових та інших ресурсів, наданих на умовах безоплатного, безповоротного, цільового фінансування за рахунок різних джерел (коштів державного, місцевого бюджетів, міжнародної технічної допомоги) з метою реалізації певного заходу або інвестиційного проекту. Водночас поняття

державної фінансової допомоги є ширшим, оскільки включає в себе різноманітні види, в тому числі і грантову підтримку.

При дослідженні питань використання грантових коштів є важливим вивчити питання їх класифікації за різними ознаками. Передусім слід зазначити, що фінансова допомога (використання грантових коштів) може бути зовнішньою та внутрішньою. Зовнішня допомога надається із зовнішніх джерел (її часто називають міжнародною допомогою та суб'єктами її надання виступає МВФ, Світовий банк, ЄБРР тощо). Особливо важлива роль зовнішньої фінансової допомоги для України в період воєнного часу у війні проти росії. Вона призначена для нівелювання негативного впливу інфляційних процесів та сприятиме забезпеченню відповідного рівня стійкості економіки України.

Аналітика підтримки зовнішніх партнерів в умовах воєнного часу засвідчує зростання обсягу такої допомоги. Наприклад, у 2023 році зовнішнє офіційне фінансування досягло 37,0 млрд. дол. порівняно з 2022 роком (31,1 млрд. дол.). Основними кредиторами для України стали Світовий банк, МВФ, уряд Великобританії, Канади, Франції, Нідерландів. Якщо говорити про відсоткове співвідношення кредитів та грантів, то 46% від зовнішнього фінансування – це гранти, а 54% - кредитні кошти [3]. З нашої точки зору, слід збільшувати відсоток грантових коштів у системі зовнішнього фінансування для пошуку можливостей післявоєнного відновлення країни, оскільки зростання зовнішніх кредитів призводить до підвищення рівня боргової залежності України.

Досліджуючи поділ державної фінансової допомоги за ознаками, зазначимо таке. Найбільш поширеним підходом до визначення видів державної допомоги є її поділ за видами господарської діяльності суб'єктів, які є її отримувачами. Наприклад, Т.В. Некрасова стверджує, що слід виділяти напрями, що визначають приналежність суб'єктів господарювання-отримувачів допомоги до тієї чи іншої галузі економічної діяльності [8]. Це дозволяє виділити такі ознаки класифікації: 1) загальнодержавна фінансова допомога, яка надається

суб'єктам господарювання, що мають відповідати певним критеріям. Така допомога надається на підставі відбору на паритетних умовах; 2) галузева фінансова допомога, що надається в межах визначеної галузі; 3) регіональна фінансова допомога, яка надається для вирівнювання існуючих диспропорцій соціально-економічного характеру.

В залежності від суб'єктів отримання допомоги розрізняють індивідуальну (надається конкретній категорії суб'єктів господарювання) та загальнодержавну (надається відповідно до критеріїв, встановлених законодавством). Також автор виділяє додатково класифікаційні ознаки допомоги (за суб'єктами, за терміном та умовами надання, за характером).

Користуючись нормами Європейського Союзу, а саме: положеннями Регламенту 659/1999 від 22.03.1999 р., автори С. Мельник та І. Феофанова виділяють також нову та існуючу державну допомогу. Такий поділ обумовлений наявністю додаткових процесуальних дій, які необхідно здійснити для затвердження та можливості одержання нової допомоги. На відміну від нової допомоги, існуюча допомога передбачає використання схем надання її, затверджених до введення в силу Маастрихтського договору [19].

Поширеним в науковій літературі правового характеру поділ державної допомоги на горизонтальну, секторальну та регіональну. Зокрема, таку класифікацію наводять О. Нів'євський, С. Таран та Н. Лещенко [28]. Призначення горизонтальної допомоги – підтримка навколишнього середовища, вирішення соціальних проблем (наприклад, безробіття), підтримка малого та середнього бізнесу тощо. Регіональна допомога має власний спектр призначення, орієнтований на вирішення проблем конкретного регіону. Секторальна підтримка передбачає підтримку окремих секторів економіки (зазвичай, металургійна галузь, суднобудування, теле- та радіомовлення тощо).

В цілому варіант поділу державної допомоги на галузеву та горизонтальну більше відповідає європейському досвіду та досліджується у працях О. Ліплемє [16]. Автор зазначає, що надання галузевої державної підтримки може негативно

вплинути на конкуренцію в регіоні. Водночас, на думку автора, слід віддавати перевагу горизонтальній державній підтримці, враховуючи її охоплення більшістю підприємств. Про переваги горизонтальної державної фінансової підтримки порівняно з галузевою також пише Н. Бакіла, визначаючи її «... більш оптимальною для створення більш життєздатної європейської економіки на міжнародному рівні» [2].

В деяких джерелах можна зустріти поділ державної допомоги на основі рівнів легалізації, тобто встановлення допустимості отримання її суб'єктами господарювання згідно з нормативно-правовими актами. Рівень цієї допустимості визначається відповідністю критеріям правомірності чинного законодавства. Мельник С. та Феофанова І. виділяють три рівні: 1) базовий рівень відображає види державної фінансової допомоги, що регламентовано ЗУ «Про державну допомогу суб'єктам господарювання»; 2) рівень, що можна віднести до спеціального (базового) законодавства з необхідністю приведення існуючих нормативно-правових актів до вищезазначеного ЗУ «Про державну допомогу суб'єктам господарювання»; 3) рівень, до якого слід віднести прикладну реалізацію законодавчих норм на місцевому рівні [19]. Наведена класифікація має значення при оцінці юридичних аспектів призначення державної допомоги.

Також зустрічається класифікація видів державної фінансової допомоги в залежності від суб'єктів її отримання. Наприклад, її часто надають суб'єктам середнього та малого бізнесу, що обґрунтовується тим, що саме такий бізнес є визначальним сектором для темпів економічного зростання держави. Види державної фінансової допомоги за різними класифікаційними ознаками представлено в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Види державної фінансової допомоги за різними класифікаційними ознаками*

№ з/п	Ознаки класифікації фінансової допомоги	Види державної фінансової допомоги, виділені за визначеними ознаками
1	Рівень надання державної допомоги	Загальнодержавна; регіональна; галузева
2	Суб'єкти-одержувачі	Індивідуальна та загальнодержавна
3	Термін надання	Коротко- та довгострокова
4	Умови надання	Безповоротня та поворотня
5	Характер	Імперативна та субсидіарна
6	Спрямованість (напрямок використання)	Інвестиційна та дотаційна

*складено на підставі [3; 12; 16; 17; 18]

На наш погляд, уточнена класифікація видів державної фінансової допомоги сприятиме розширенню напрямів її призначення та надання, особливо в умовах воєнного часу та повоєнного відновлення.

Таким чином, на підставі проведення термінологічного аналізу відмінностей між поняттями «грант», «державна фінансова підтримка», «державна фінансова допомога» було визначено таке: поняття «державна фінансова підтримка» за змістовним наповненням є ширшим поняттям, ніж «державна фінансова допомога», оскільки остання повинна відповідати низці критеріїв, визначених для державних заходів, які характеризують її сутність.

Виділено критерії державного заходу, які ідентифікують його як державну фінансову допомогу: 1) наявність державних ресурсів; 2) наявність економічної вигоди (конкурентної переваги), яка виникає при передачі суб'єкту господарювання державних ресурсів; 3) вибірковість (селективність) допомоги на реалізацію заходу; 4) викривлення конкуренції внаслідок надання такої державної допомоги; 5) необхідність здійснення державного фінансового контролю. Щодо співвідношення понять «грант» або «грантова фінансова допомога» та «державна фінансова допомога» зроблено висновок, що грант - це сукупність фінансових та інших ресурсів, наданих на умовах безоплатного,

безповоротного, цільового фінансування за рахунок різних джерел (коштів державного, місцевого бюджетів, міжнародної технічної допомоги) з метою реалізації певного заходу або інвестиційного проекту. Водночас поняття державної фінансової допомоги є ширшим, оскільки включає в себе різноманітні види, в тому числі й грантову підтримку. Уточнено класифікацію видів державної фінансової допомоги за різними ознаками, що сприятиме розширенню напрямів її призначення та надання, особливо в умовах воєнного часу й повоєнного відновлення.

1.2. Види державної фінансової допомоги в Україні

Державна фінансова підтримка включає наявність фінансових, інвестиційних, страхових, податкових, кредитних форм та видів впливу на обраний сектор економіки.

В сучасних умовах грантова підтримка бізнесу з боку держави має низку переваг для двох сторін.

По-перше, відбувається стимулювання економіки, що обумовлює наповнення державного бюджету. З одного боку, відбувається витрачання урядом значного обсягу коштів, а, з іншого, виникають зобов'язання у суб'єкта - одержувача гранта щодо сплати податків протягом визначеного періоду, що за змістом є поверненням виплачених грантових коштів.

По-друге, отримувач гранту виконує соціальну функцію, створюючи додаткові робочі місця населенню.

По-третє, надання грантів суб'єктам господарювання дозволяє підтримати пріоритетні галузі економіки, постраждалі від воєнної агресії росії (частина грантових програм орієнтована на розвиток тепличного господарства, садівництва, виноградарства та інші галузі аграрного сектору).

Основні принципи, напрями, умови та особливості надання фінансової допомоги суб'єктам господарювання зафіксовано в державних програмах

підтримки, які підкріплені відповідними матеріальними, інформаційними, фінансовими, кадровими та іншими ресурсами та виступають основною формою організації та реалізації державної політики щодо бізнесу [14].

Всі інструменти державної підтримки бізнесу в умовах війни можна поділити на такі групи:

1) інструменти податкової та митної підтримки, а саме:

- а) впровадження єдиного податку у розмірі 2% відсотків для всіх підприємств з річним оборотом не більше 10 млрд грн (без ПДВ та податку на прибуток);
- б) скасування податку на соціальне страхування для I та II груп платників податків та податку на соціальне страхування для мобілізованих працівників, які належать до III групи платників податків (режим спрощеного оподаткування);
- в) звільнення від сплати земельного та екологічного податків для компаній, які функціонують на території, де тривають активні наземні бойові дії;
- г) скасування акцизного податку та зменшення ПДВ від 20 до 7 % на паливо;
- д) звільнення від імпортного мита на всі товари, крім алкогольних і тютюнових виробів.

2) інструменти фінансової підтримки включають:

- а) введення та участь у Програмі надання державних гарантій за отриманими кредитами підприємствами малого та середнього бізнесу, строк функціонування яких понад 1 рік і які не підлягають банкрутству (термін кредиту складає 1-10 років, сума до 100 млн грн., застава – 60%; для аграрних підприємств – застава 20%);
- б) поширення Державної кредитної програми «5-7-9%» на всі українські підприємства;
- в) покриття державною фінансовою підтримкою процентних витрат сільськогосподарських компаній, річний оборот яких не перевищує 20 млн євро (максимальна сума кредиту – не більше 50 млн грн, мета - фінансування сільськогосподарської діяльності під час воєнного стану та протягом шести місяців після цього);

г) проект «єРобота», який складається з чотирьох грантових програм (табл. 1.3);
3) інструменти «дерегуляції» господарської діяльності:

а) впровадження мораторію на державні перевірки;

б) скасування реєстрації сільськогосподарської техніки на період дії воєнного стану.

В умовах воєнного часу особливо постраждали суб'єкти господарювання, які здійснювали свою діяльність в Харківській, Дніпропетровській, Сумській та інших прикордонних областях. Особливою важливою є підтримка уряду підприємств малого та середнього бізнесу, зважаючи на що уряд запустив проект «єРобота», який складається з чотирьох грантових програм.

Надання грантових програм регламентовано Постановою Кабінету міністрів України №738 від 21.06.2022 р. «Деякі питання надання грантів бізнесу» [7].

Перша грантова програма називається «Своя теплиця» та орієнтована на організацію тепличного господарства. Сума гранту складає до 7 млн. грн. за 2 гектари. Грантові кошти дозволено витратити на формування тепличних комплексів, покупку технічного обладнання, посівних матеріалів. Умови одержання гранту є такими: 1) створення отримувачем гранту біля 40 робочих місць; 2) строк використання грантових ресурсів для створення теплиці та для садів – не менше 5 років; для власника теплиці – не менше 3 років після зведення конструкції; 3) земля повинна бути у власності або в оренді на строк не менше 7 років.

Друга грантова програма називається «Новий рівень» і призначена для переробних підприємств. Сума гранту складає до 8 млн грн. Дозволено витрачання коштів на зростання виробничих потужностей підприємств переробної галузі (наприклад, виробництво одягу, будівельних матеріалів тощо). Кінцевою метою програми є збільшення питомої ваги обсягу переробленої продукції в експорті країни. Умовами отримання гранту є створення від 25 робочих місць її отримувачем (30% місць повинно бути створено не пізніше

півроку після факту надходження гранту, 70% - не пізніше, ніж 12 місяців після отримання коштів).

Третя запроваджена програма державної фінансової допомоги суб'єктам господарювання під час війни називається «Власна справа» та розрахована на осіб, зацікавлених почати або продовжувати розвивати власний бізнес в сучасних умовах. Вважається мікрогрантовою підтримкою і надається в сумі до 250 тис. грн. Напрямами використання грантових коштів в межах цієї програми можна вважати закупівлю матеріалів, сировини, сплату маркетингових послуг, здійснення лізингових платежів. Умовами надання гранту є створення хоча б одного робочого місця, своєчасна та повна сплата податків до бюджету, здійснення діяльності суб'єкта господарювання не менше 3 років.

Четверта грантова програма називається «Наш сад» та спрямована на розвиток садівництва, виноградарства, ягідництва для висадки та облаштування нового саду (ягідника, винограду) загальною площею 1-25 гектара. Умови надання гранту – співфінансування до 400 тис. грн. за гектар, але не вище від 70% вартості проекту. Одержувачу гранту необхідно працевлаштувати 125-425 сезонних працівників та 6-10 постійних; бути добросовісним платником податків не менше 5 років; здійснювати господарську діяльність не менше 5 років.

Грантова програма «ІТ-стартап» включає можливість надання грантових коштів в розмірі до 3,5 млн. грн. та орієнтований на створення нових робочих місць в сфері високих технологій та збільшення ІТ-експорту. Напрямами можливого витрачання коштів є оплата послуг маркетингу, науково-дослідних робіт в межах реалізації ІТ-проекту, купівля високотехнологічного обладнання. Зобов'язання отримувача гранту включають створення не менше 3 робочих місць, сплата податків та зборів протягом двох років у сумі не менш, ніж 50% одержаного гранту.

Ще одна грантова програма у сфері ІТ-технологій називається «Старт в ІТ» та відрізняється від попередньої тим, що кошти спрямовуються на одержання неформальної освіти в сертифікованих школах українцями, які не мають

формальної освіти та прагнуть одержати професію у сфері високих технологій. Сума гранту складає до 250 тис. грн. Умовами його отримання є зобов'язання отримувачів гранту пройти курс навчання та працевлаштуватись протягом 30 днів після закінчення курсу за новою ІТ-спеціальністю (або почати власну справу в галузі ІТ). Грантові програми «ІТ-стартап» та «Старт в ІТ» знаходяться на стадії розробки.

Види та форми грантових програм, створені для підтримки бізнесу в умовах воєнних дій, представлено в табл. 1.3

Таблиця 1.3

Програми державної фінансової підтримки, надані під час війни*

№ з/п	Найменування грантової програми	Її сутність	Умови одержання грантових коштів
Запроваджені грантові програми			
1	Своя теплиця (програма, орієнтована на розвиток тепличного господарства)	Грантові кошти дозволено витратити на формування тепличних комплексів, покупку технічного обладнання, посівних матеріалів.	1) створення отримувачем гранту біля 40 робочих місць; 2) строк використання грантових коштів для створення теплиці та для садів – не менше 5 років; для власника теплиці – не менше 3 років після зведення конструкції; 3) земля повинна бути у власності або в оренді на строк не менше 7 років
2	Новий рівень	Програма призначена для переробних підприємств	Створення від 25 робочих місць її отримувачем (30% місць повинно бути створено не пізніше півроку після факту надходження гранту, 70% - не пізніше, ніж 12 місяців після отримання коштів).
3	Власна справа	Розрахована на осіб, зацікавлених почати або продовжувати розвивати власний бізнес в сучасних умовах.	Вважається мікрогрантовою підтримкою та надається в сумі до 250 тис. грн. Напрями використання грантових коштів в межах цієї програми можна вважати закупівлю матеріалів, сировини, сплату маркетингових послуг, здійснення лізингових платежів. Умовами надання гранту є створення хоча б одного робочого місця, своєчасна та повна сплата податків до бюджету, здійснення діяльності суб'єкта господарювання не менше 3 років

4	Наш сад	Спрямована на розвиток садівництва, виноградарства, ягідництва для висадки та облаштування нового саду (ягідника. виноградника) загальною площею 1-25 гектара.	Співфінансування до 400 тис. грн. за гектар, але не вище від 70% вартості проекту. Одержувачу гранту необхідно працевлаштувати 125-425 сезонних працівників та 6-10 постійних; бути добросовісним платником податків не менше 5 років; здійснювати господарську діяльність не менше 5 років.
Програми, що планується реалізувати			
5	«ІТ-стартап»	Включає можливість надання грантових коштів в розмірі до 3,5 млн. грн. та орієнтований на створення нових робочих місць в сфері високих технологій та збільшення ІТ-експорту.	Напрямами можливого витрачання коштів є оплата послуг маркетингу, науково-дослідних робіт в межах реалізації ІТ-проекту, купівля високотехнологічного обладнання. Зобов'язання отримувача гранту включають створення не менше 3 робочих місць, сплата податків та зборів протягом двох років у сумі не менш, ніж 50% одержаного гранту.
6	«Старт в ІТ»	Кошти спрямовуються на одержання неформальної освіти в сертифікованих школах українцями, які не мають формальної освіти та прагнуть одержати професію у сфері високих технологій.	Сума гранту складає до 250 тис. грн. Зобов'язання отримувачів гранту - пройти курс навчання та працевлаштуватись протягом 30 днів після закінчення курсу за новою ІТ-спеціальністю (або почати власну справу в галузі ІТ).

*складено автором за [7]

Однією з поширених видів державної фінансової підтримки є продовження запровадженої раніше програми пільгового кредитування «5-7-9 %», до реалізації якої долучено 9 банківських установ. У березні 2022 р. було внесено зміни до цієї програми, що спростило доступ до пільгового кредитування, що було реалізовано для фінансової підтримки аграрних підприємств та в цілому активізації діяльності суб'єктів підприємництва в умовах воєнного стану.

Використання цієї програми надає можливість компенсації суб'єктам підприємництва частини кредитного навантаження державою; цільовим спрямуванням таких кредитів є досягнення інвестиційних цілей або поповнення

оборотного капіталу підприємств. Наприклад, Укргазбанк запустив програму кредитування без застави в межах програми «Доступні кредити 5–7–9%», орієнтовану на підтримку та розвиток мікробізнесу в Україні. Використання такого механізму здешевлення кредитів надає можливість підприємцям одержати кредит за ставкою 15% річних і без застави. Термін такого мікрокредиту складає 1-2 роки, а сума - до 1 млн. грн. (спрямовується на поповнення оборотних активів, закупівлю сировини тощо). Перевагами використання цієї програми мікрокредитування є:

- 1) мінімальний пакет документів для отримання кредиту;
- 2) можливість подання заявки дистанційно;
- 3) відсутність застави та поручительства;
- 4) швидкість прийняття рішення банківською установою щодо отримання кредиту.

Також в умовах воєнного часу функціонує програма «Компенсація за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб», що надається за рахунок резервного фонду державного бюджету та є компенсацією роботодавцям витрат на оплату праці внутрішньо переміщених осіб. Умовами надання такої компенсації є працевлаштування таких осіб із заробітною платою не менше мінімальної, своєчасне подання податкової звітності, сплата податкових платежів, а також належність організації, що надає місце роботи, до неприбуткових.

Види державної фінансової підтримки, передбачені програмами підтримки підприємництва в територіальних громадах, визначені на підставі даних опитування респондентів, представлено на рис. 1.2.

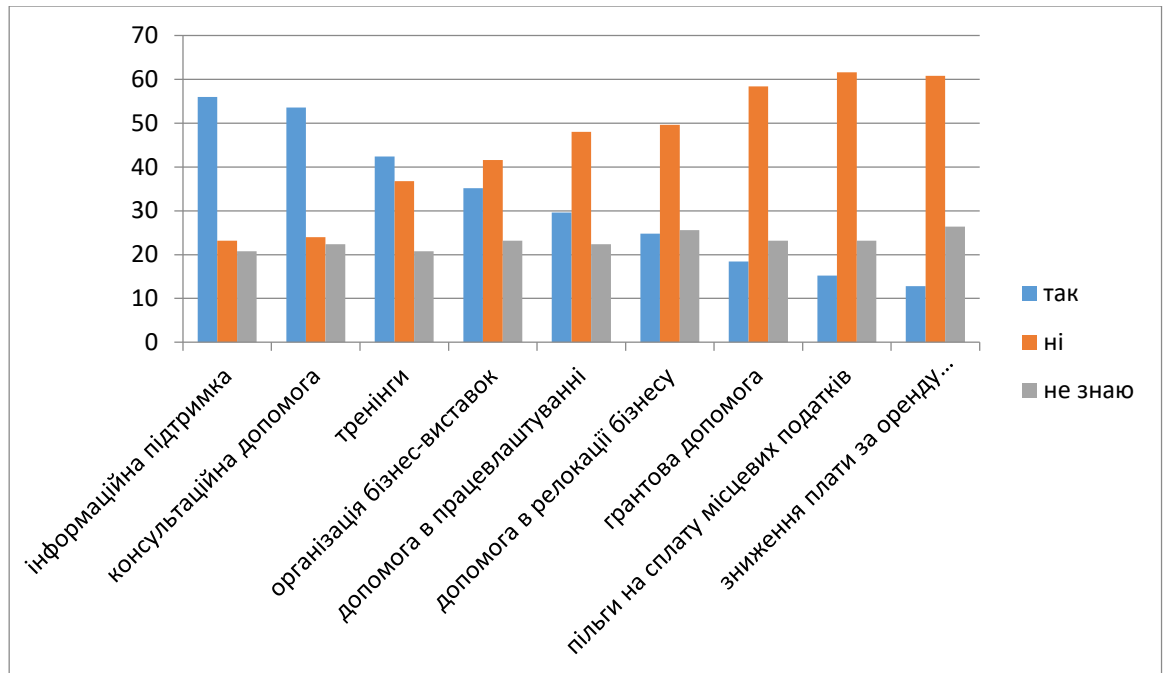

Рис. 1.2. Види державної фінансової підтримки, передбачені програмами підтримки підприємництва в територіальних громадах, %*

*складено автором на підставі проведеного опитування [29; 40]

Як свідчать дані опитування, в умовах повномасштабного вторгнення територіальні громади найчастіше надають бізнесу інформаційну підтримку (86,4% респондентів) та консультаційну допомогу (82,4% опитаних). Державну фінансову допомогу в релокації бізнесу відзначають 36,8% опитаних, 28,8% надають підприємствам пільги на сплату місцевих податків і зборів. Лише 16,8% опитаних ТГ надають грантову допомогу. На відміну від поточного 2023 року, у 2022 р. 17 територіальних громад спрямовували кошти з місцевих бюджетів на реалізацію програм підтримки підприємництва (коливання коштів становило від 2 до 501 000 тис. грн.). У 2023 р. цей показник збільшився та 28 територіальних громад витратили кошти на фінансування підприємництва (колива виділених коштів становило від 7 до 1 500 000 тис. грн.) [40]. Середній розмір виділених територіальними громадами коштів у 2022 році на фінансування підприємництва становив 32 764,5 тис. грн., у 2023 році - 75 434,8 тис. грн.

1.3. Система державної фінансової підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва

Для ефективного надання грантових коштів та здійснення контролю за їх використанням є необхідним дослідження державної фінансової підтримки з системних позицій. Наприклад, К. Алексєєва під системою державної фінансової підтримки розуміє сукупність взаємопов'язаних елементів, спрямованих на захист підприємств від різнопланових кризових ситуацій, попередження виникнення негативних тенденцій у розвитку та запобіганню банкрутству [1, с. 52]. Автор досліджує систему фінансової державної допомоги, що надається агровиробникам, застосовуючи проблемно-орієнтований підхід. Водночас програми державної фінансової підтримки в межах проекту «Е -робота» розраховані не лише для суб'єктів господарювання, що знаходяться у кризовому стані.

Формуючи систему державної фінансової підтримки, слід уточнити її мету. В цілому метою державної фінансової підтримки малого та середнього бізнесу є: формування сприятливого середовища для розвитку суб'єктів підприємництва; забезпечення їх розвитку з метою створення конкурентного середовища та підвищення рівня їх конкурентоспроможності; стимулювання інвестиційно-інноваційної активності підприємств; сприяння провадженню суб'єктами малого і середнього підприємництва діяльності щодо просування вироблених ними товарів (робіт, послуг), результатів інтелектуальної діяльності на внутрішній і зовнішній ринки; забезпечення зайнятості населення шляхом підтримки підприємницької ініціативи громадян [33].

Основні принципи, покладені в основу такої підтримки є наступними: 1) ефективність, яка полягає у можливості досягнути суб'єктами підприємництва власних цілей при мінімальних затратах за умови отримання цієї підтримки; 2) доступність, що полягає у доступності допомоги для будь-яких суб'єктів підприємництва, зацікавлених в її одержанні; 3) рівність, що полягає у створенні однакових можливостей для суб'єктів господарювання при одержанні допомоги;

4) прозорість проведення процедур надання підтримки; 5) доступність об'єктів інфраструктури підтримки для всіх суб'єктів малого і середнього підприємництва.

В Законі також надано перелік органів, які уповноважені забезпечувати розвиток малого та середнього підприємництва, в тому числі шляхом надання державної фінансової підтримки. Зокрема, Верховна Рада України, Кабінет міністрів України, спеціально уповноважений орган у сфері розвитку малого і середнього підприємництва, інші центральні органи виконавчої влади, Верховна Рада Автономної Республіки Крим та Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування [33].

В окремих наукових працях використовується термін «механізм державної фінансової підтримки». Під ним розуміють «...систему взаємопов'язаних засобів, форм, видів, інструментів та методів державного впливу на підприємницьку діяльність, спрямовану на створення сприятливого бізнес-середовища для розвитку бізнесу в межах відповідного правового забезпечення» [1].

Перелік видів державної підтримки подано в ст. 15 ЗУ [33]: фінансова, інформаційна, консультаційна підтримка, у тому числі підтримка у сфері інновацій, науки і промислового виробництва, підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність, підтримка у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу.

Оскільки предметом нашого дослідження є державна фінансова підтримка, то її законодавчо затвердженими видами є (табл. 1.4)

Таблиця 1.4

Види державної та державної фінансової підтримки, регламентовані ЗУ «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні»*

Види державної підтримки бізнесу	Види державної фінансової підтримки бізнесу
1) Фінансова; 2) інформаційна; 3) консультативна підтримка, у тому числі підтримка у сфері інновацій, науки і промислового виробництва; 4) підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність; 5) підтримка у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу.	1) Часткова компенсація відсоткових ставок за кредитами, що надаються на реалізацію проектів суб'єктів малого і середнього підприємництва; 2) часткова компенсація лізингових, факторингових платежів та платежів за користування гарантіями; 3) надання гарантії та поруки за кредитами суб'єктів малого і середнього підприємництва; 4) надання кредитів, у тому числі мікрокредитів, для започаткування і ведення власної справи; 5) надання позик на придбання і впровадження нових технологій; 6) компенсація видатків на розвиток кооперації між суб'єктами малого і середнього підприємництва та великими підприємствами; 7) фінансова підтримка впровадження енергозберігаючих та екологічно чистих технологій; 8) інші види не забороненої законодавством фінансової державної підтримки.

* складено на основі [33]

Науковець Донських А. зазначає, що світова практика сформувала дві основні форми державної фінансової підтримки бізнесу: 1) поєднання державного регулювання діяльності суб'єктів середнього та малого бізнесу й державного протекціонізму (автор зазначає, що така форма характерна для початкового етапу діяльності суб'єктів малого бізнесу). Друга форма характеризується поєднанням державного регулювання малого бізнесу та формуванням ринкових умов для конкуренції [8]. Вважаємо, що формами державної підтримки є пряма та непряма.

Наприклад, у фінансовій літературі визначають форми прямої та непрямой підтримки (сприяння) суб'єктам господарювання [там же]. Формам підтримки другої групи притаманний непрямий характер, вони поступово витісняють форми прямого адміністративного впливу (рис. 1.3).

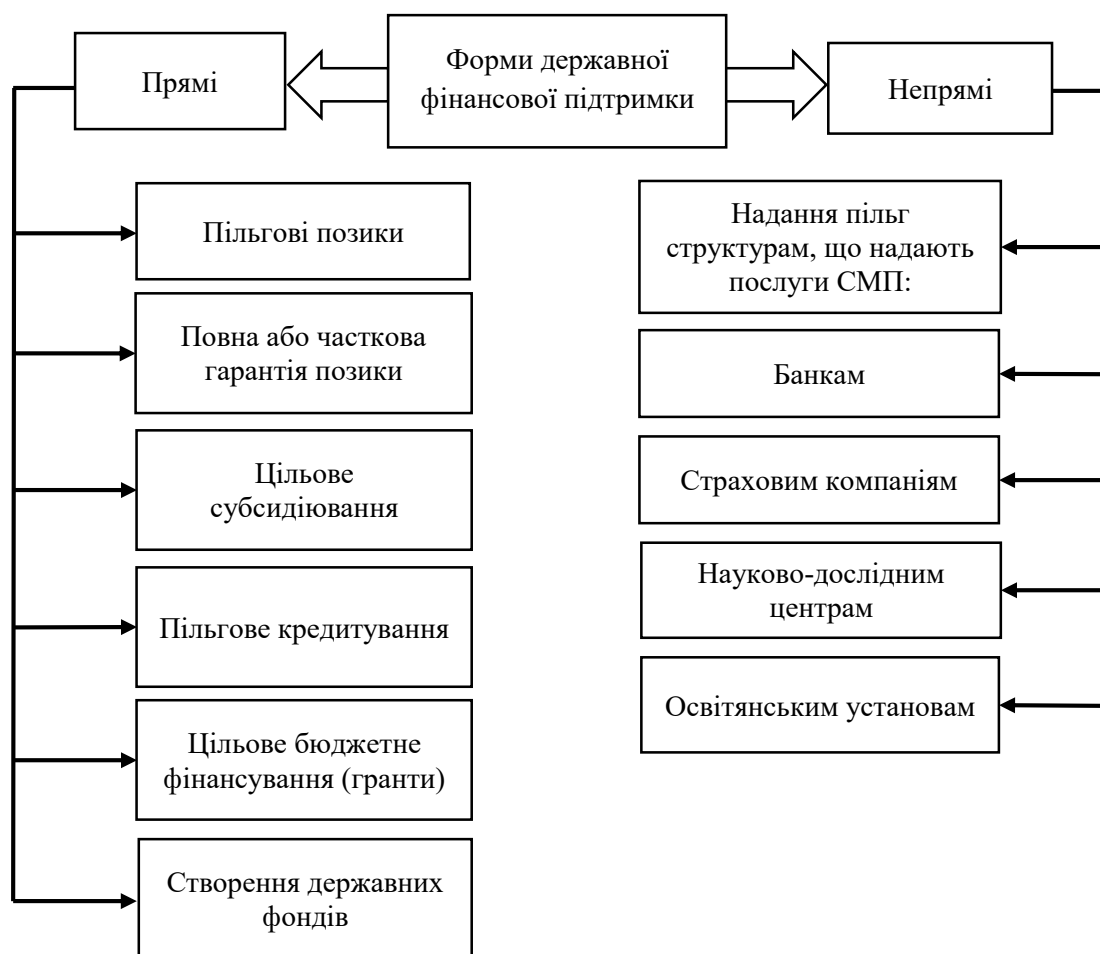

Рис. 1. 3. Прямі та непрямі форми державної фінансової підтримки суб'єктів господарювання*

*складено автором

Визначення методів державної підтримки часто ототожнюють з методами регулювання. Наприклад, за аналогією з формами методи державного регулювання економіки поділяє на прямі та непрямі. Методи прямого державного регулювання передбачають ухвалення законодавчих актів, державних програм, встановлення цін, лімітів, нормативів, визначення державних витрат тощо. Непряме державне регулювання передбачає використання методів, які регулюють поведінку суб'єктів господарювання через формування економічного середовища, що спрямовує діяльність означених суб'єктів у завданому заздалегідь напрямі [41]. На нашу думку, методи

державної фінансової підтримки поділяються на такі групи: 1) правові, представлені нормативно-правовими актами, які регламентують правила поведінки суб'єктів господарювання; 2) адміністративні, що побудовані на адміністративному примусі та включають накази, розпорядження виконавчих органів, посадових осіб, що обмежують, дозволяють та забороняють окремі види господарської діяльності; 3) економічні (ринкові) [там же].

Використання відповідних методів державного регулювання реалізується за допомогою відповідних інструментів. До інструментів державної підтримки в науковій літературі зазвичай відносять: податки, кредит, ціни, квоти, ліцензії, стандарти тощо. В попередньому пункті дослідження нами було узагальнено вищезазначені інструменти за певними ознаками: 1) інструменти податкової та митної підтримки; 2) інструменти фінансової підтримки; 3) інструменти «дерегуляції» господарської діяльності.

Система державної фінансової підтримки суб'єктів господарювання містить також процедури (порядок надання грантових коштів).

Порядок одержання грантових коштів (зокрема, мікрогрантів) регулюється ЗУ Закону України “Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні”[33], постановою Кабінету міністрів «Деякі питання надання грантів бізнесу» [7] тощо.

Виходячи з видів грантових програм, є відмінності у порядку надання коштів, що обумовлено особливостями програм. Однак спільними етапами надання грантових коштів є такі:

- 1) підготовка документів на одержання грантів;
- 2) конкурсний відбір заявок на одержання гранту;
- 3) надання грантових коштів на відповідні цілі;
- 4) використання грантових коштів згідно із цільовою спрямованістю та державний фінансовий контроль за використанням коштів.

Етапи надання грантових коштів представлено в табл. 1.5

Таблиця 1.5

Етапи надання грантових коштів суб'єктам господарювання*

№ з/п	Найменування етапу	Деталізація дій суб'єкта господарювання на визначеному етапі
1	Підготовка документів на одержання грантів	Необхідно подати: заява на отримання гранту та додаткові документи (в залежності від грантової програми це може бути бізнес-план, кошторисна документація, презентація стартапу та ін). Заява на отримання гранту (разом із додатковими документами) подається через Портал «Дія». Перед поданням заяви на отримання гранту учасникам слід заздалегідь детально вивчити нормативні акти, які регулюють порядок надання грантових коштів, для визначення можливості/неможливості виконання отримувачем гранта обов'язків перед державою
2	Конкурсний відбір заявок на одержання гранту	Уповноважений орган перевіряє наявність критеріїв отримання суб'єктом господарювання допомоги. Якщо заявку схвалено, суб'єкту господарювання буде повідомлено про надання гранту, його суму та умови використання
3	Надання грантових коштів на безповоротній основі	Майже у всіх грантових програмах передбачено, що у грантоотримувача виникають певні зобов'язання перед державою.
4	Використання грантових коштів згідно із цільовою спрямованістю та державний фінансовий контроль за використанням коштів	Використання грантових коштів за цільовим призначенням перебуває під контролем уповноважених органів (органи різняться в залежності від грантової програми). У разі нецільового використання коштів так само наставатимуть негативні наслідки у вигляді повернення грантових коштів (такі наслідки прописуються у договорі про надання гранту, що підписується отримувачем)

*складено автором

Узагальнюючи вищесказане, зазначимо, що систему державної фінансової підтримки можна представити таким чином (рис. 1.4.)

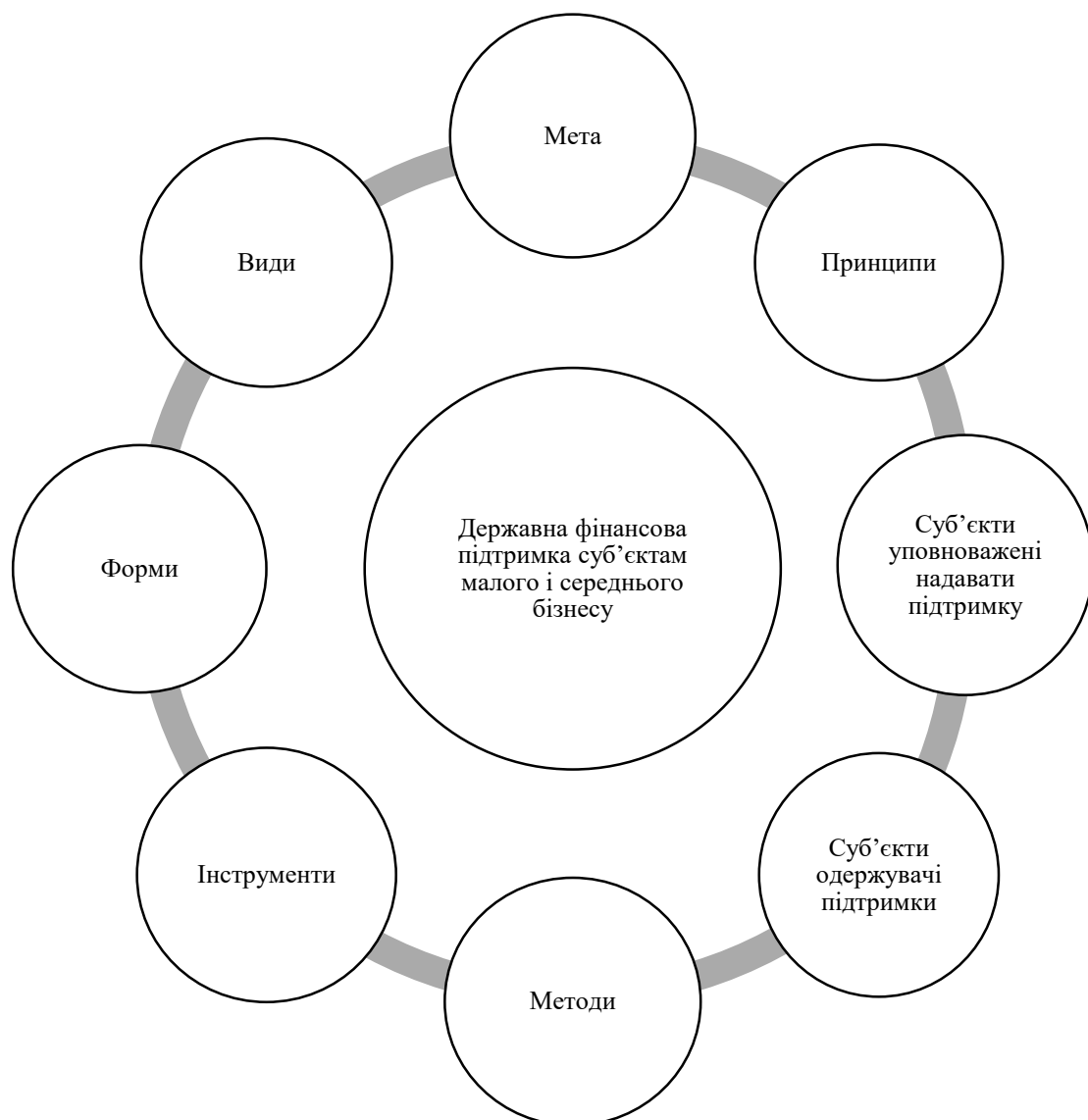

Рис. 1.4. Система державної фінансової підтримки суб'єктам малого і середнього бізнесу*

*складено автором

Перелік та зміст основних взаємопов'язаних елементів системи державної фінансової підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва представлено в табл. 1.6.

Таблиця 1.6.

Перелік та характеристика елементів системи державної фінансової підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва*

№ з/п	Найменування елементів системи	Її характеристика
1	Мета системи	Формування сприятливого середовища для розвитку суб'єктів підприємництва; забезпечення їх розвитку з метою створення конкурентного середовища та підвищення рівня їх конкурентоспроможності; стимулювання інвестиційно-інноваційної активності підприємств; сприяння провадженню суб'єктами малого і середнього підприємництва діяльності щодо просування вироблених ними товарів (робіт, послуг), результатів інтелектуальної діяльності на внутрішній і зовнішній ринки; забезпечення зайнятості населення шляхом підтримки підприємницької ініціативи громадян
2	Принципи функціонування системи	Ефективність; доступність; рівність; прозорість; доступність об'єктів
3	Суб'єкти, уповноважені надавати та контролювати надання державної фінансової підтримки	Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, спеціально уповноважений орган у сфері розвитку малого і середнього підприємництва, інші центральні органи виконавчої влади, Верховна Рада Автономної Республіки Крим та Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування
4	Суб'єкти – одержувачі державної фінансової підтримки	Суб'єкти малого та середнього підприємництва
4	Види	Фінансова; інформаційна; консультаційна підтримка; підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність; підтримка у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу.
5	Форми підтримки	Прямі та непрямі
6	Методи	Правові, адміністративні, окремі види господарської діяльності; економічні (ринкові).
7	Інструменти державної фінансової підтримки	Інструменти податкової та митної підтримки; інструменти фінансової підтримки; інструменти «дерегуляції» господарської діяльності.

* узагальнено автором

Таким чином, під системою державної фінансової підтримки суб'єктів малого та середнього бізнесу будемо розуміти цілеспрямований вплив на їх

діяльність суб'єктів, уповноважених забезпечувати розвиток малого та середнього підприємництва, який реалізується через застосування різних форм, видів, засобів, методів, інструментів, результатом якого є формування сприятливого середовища для розвитку суб'єктів підприємництва та підвищення рівня їх конкурентоспроможності.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

1. На підставі проведення термінологічного аналізу відмінностей між поняттями «грант», «державна фінансова підтримка», «державна фінансова допомога» було визначено таке: поняття «державна фінансова підтримка» за змістовним наповненням є ширшим поняттям, ніж «державна фінансова допомога», оскільки остання повинна відповідати низці критеріїв, визначених для державних заходів, які характеризують її сутність.
2. Виділено критерії державного заходу, які ідентифікують його як державну фінансову допомогу: 1) наявність державних ресурсів; 2) наявність економічної вигоди (конкурентної переваги), яка виникає при передачі суб'єкту господарювання державних ресурсів; 3) вибірковість (селективність) допомоги на реалізацію заходу; 4) викривлення конкуренції внаслідок надання такої державної допомоги; 5) необхідність здійснення державного фінансового контролю. Щодо співвідношення понять «грант» або «грантова фінансова допомога» та «державна фінансова допомога» зроблено висновок, що грант - це сукупність фінансових та інших ресурсів, наданих на умовах безоплатного, безповоротного, цільового фінансування за рахунок різних джерел (коштів державного, місцевого бюджетів, міжнародної технічної допомоги) з метою реалізації певного заходу або інвестиційного проекту. Водночас поняття державної фінансової допомоги є ширшим, оскільки включає в себе різноманітні види, в тому числі й грантову підтримку.
3. Уточнено класифікацію видів державної фінансової допомоги за різними ознаками, що сприятиме розширенню напрямів її призначення та надання, особливо в умовах воєнного часу й повоєнного відновлення.
4. Для ефективного надання грантових коштів та здійснення контролю за їх використанням є необхідним дослідження державної фінансової підтримки з системних позицій. Під системою державної фінансової

підтримки суб'єктів малого та середнього бізнесу будемо розуміти цілеспрямований вплив на їх діяльність суб'єктів, уповноважених забезпечувати розвиток малого та середнього підприємництва, який реалізується через застосування різних форм, видів, засобів, методів, інструментів, результатом якого є формування сприятливого середовища для розвитку суб'єктів підприємництва та підвищення рівня їх конкурентоспроможності.

РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

2.1. Оцінка надання та використання державних грантів суб'єктами малого та середнього підприємництва в Україні

Середній та малий бізнес потребує стабільної державної фінансової підтримки, яка надається в різних формах. Особливо відчутною така потреба стала з початком воєнної агресії росії, яка призвела до порушення логістичних зв'язків, фізичного знищення виробничих фондів, дефіциту робочої сили, припинення діяльності підприємств на окупованих територіях.

Для підприємств малого та середнього підприємництва ускладнився доступ до кредитних ресурсів. Як зазначає ряд авторів, важливими подіями 2022-23 років, які вплинули на діяльність, були такі:

- 1) переміщення низки підприємств із зони бойових дій (від початку програми релокації понад 700 компаній перемістились у безпечні регіони);
- 2) покращення умов розвитку для індустріальних парків, використовуючи для них додаткові податкові і митні пільги;
- 3) нормативне закріплення нових форм зайнятості (трудова угода з нефіксованим робочим часом);
- 4) можливості розширення фінансування суб'єктів малого та середнього підприємництва.

Сьогодні можна виділити низку причин, які стримують розвиток малого та середнього підприємництва в Україні, зокрема: надмірне податкове навантаження; недостатність джерел фінансування; перманентні зміни

фінансового законодавства; неможливість конкурувати з крупним бізнесом; більша вразливість до негативних впливів зовнішнього середовища порівняно з великими підприємствами.

Як свідчать статистичні дані, кількість діючих підприємств у 2010-2021 рр. становила від 94,3% до 95,5% всіх підприємств України (табл. 2.1., рис. 2.1).

Таблиця 2.1

Кількість діючих малих та мікропідприємств у 2010-2021 роках*

Роки	Разом	малі підприємства/ <i>small enterprises</i>		З них мікропідприємства	
		одиниць/ <i>units</i>	у % до загального показника	одиниць/ <i>units</i>	у % до загального показника
2010	378810	357241	94,3	300445	79,3
2011	375695	354283	94,3	295815	78,7
2012	364935	344048	94,3	286461	78,5
2013	393327	373809	95,0	318477	81,0
2014	341001	324598	95,2	278922	81,8
2015	343440	327814	95,5	284241	82,8
2016	306369	291154	95,0	247695	80,8
2017	338256	322920	95,5	278102	82,2
2018	355877	339374	95,4	292772	82,3
2019	380597	362328	95,2	313380	82,3
2020	373822	355708	95,2	307871	82,4
2021	370834	352722	95,1	304650	82,2

*складено за даними [29]

Динаміка кількості діючих малих та мікропідприємств у 2010-2021 роках в Україні представлена на рис. 2.1.

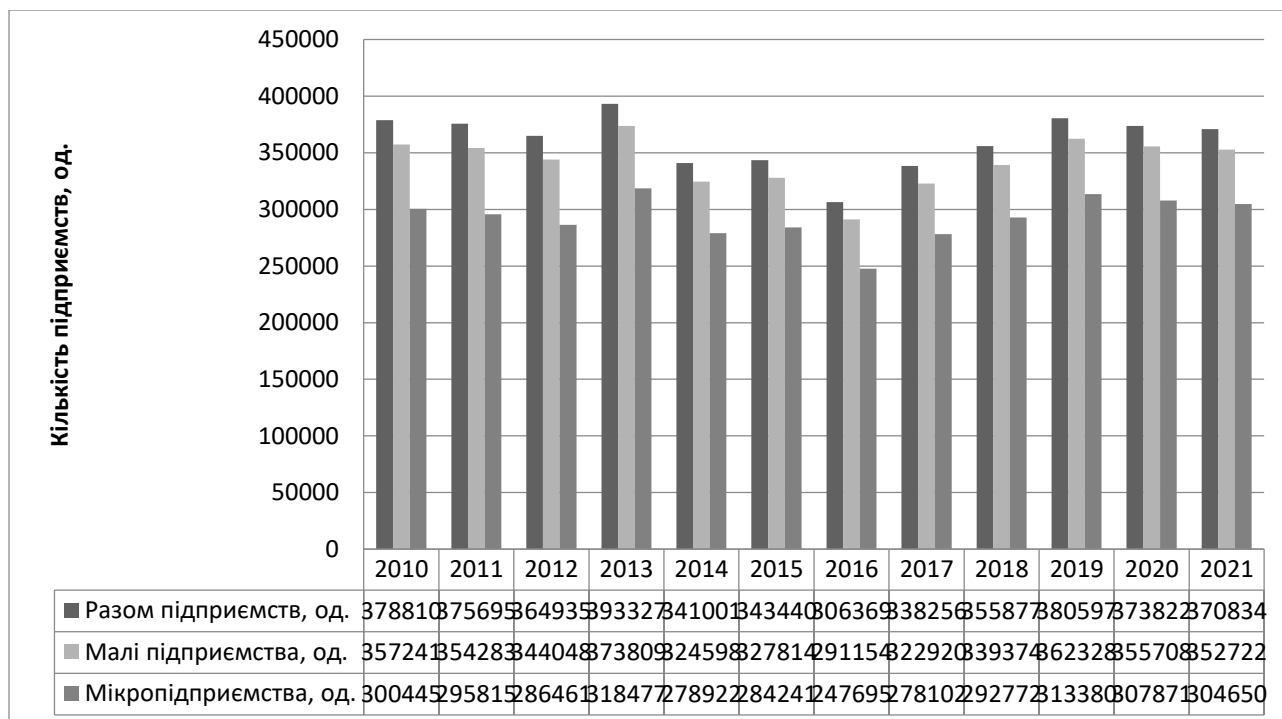

Рис. 2.1. Кількість діючих малих та мікропідприємств у 2010-2021 роках*

*складено за [29]

За статистичними оцінками на малий та середній бізнес припадало 73% зайнятості в Україні та 63 % валового обсягу продажів у 2020 році. Крім того, дві третини суб'єктів малого та середнього підприємництва географічно були розміщені у регіонах, які сьогодні зазнають активних наземних бойових дій з боку агресора.

Таблиця 2.2.

Питома вага суб'єктів малого та середнього підприємництва у загальних показниках по суб'єктах господарювання в розрізі окремих країн, %*

Назва країни	Роки	Кількість діючих суб'єктів господарювання	Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг)	Кількість зайнятих працівників	Додана вартість за витратами виробництва
Україна	2016	99,98	64,4	80,4	62,3
	2017	99,98	64,8	80,8	62,6
	2018	99,98	64,7	81,5	64,3
	2019	99,97	65,5	82,2	66,4
	2020	99,97	67,9	82,6	70,2
Болгарія	2016	99,8	70,2	74,8	63,3

	2017	99,8	69,3	74,7	63,1
	2018	99,8	69,8	73,9	63,9
	2019	99,8	68,2	74,1	63,8
	2020	99,8	70,0	74,0	64,5
Естонія	2016	99,8	78,0	78,6	76,4
	2017	99,8	79,7	78,9	78,3
	2018	99,8	80,5	79,2	77,8
	2019	99,8	81,2	79,1	78,6
	2020	99,8	80,9	80,1	79,1
Німеччина	2016	99,5	48,1	63,4	54,7
	2017	99,5	48,4	63,2	54,6
	2018	99,6	39,0	58,9	47,5
	2019	99,5	38,4	58,0	46,9
	2020	99,6	38,9	57,0	46,9
Латвія	2016	99,8	77,5	79,1	69,2
	2017	99,8	78,3	79,2	69,5
	2018	99,8	77,3	78,5	69,7
	2019	99,8	75,8	77,3	68,3
	2020	99,8	75,9	78,7	71,4
Литва	2016	99,8	68,7	75,6	68,0
	2017	99,8	68,7	75,2	67,5
	2018	99,8	66,3	73,2	66,4
	2019	99,8	66,0	73,1	64,8
	2020	99,8	66,3	73,3	65,4
Польща	2016	99,8	56,0	68,2	51,3
	2017	99,8	55,3	67,6	50,2
	2018	99,8	56,1	67,1	51,2
	2019	99,8	54,0	66,2	50,8
	2020	99,8	55,1	66,7	50,6
Словаччина	2016	99,9	57,7	71,7	55,2
	2017	99,9	57,7	72,0	55,1
	2018	99,9	57,0	71,8	55,8
	2019	99,9	57,1	72,4	56,3
	2020	99,9	56,9	72,6	56,2
Чехія	2016	99,8	56,2	67,3	55,2
	2017	99,8	55,3	66,8	55,4
	2018	99,8	54,7	66,8	56,1
	2019	99,8	54,2	67,1	56,0
	2020	99,9	54,2	67,5	55,8

За даними табл. 2.2. сформовано візуальну пелюсткову діаграму обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктами малого та середнього підприємництва у загальних показниках в розрізі окремих країн (рис. 2.2).

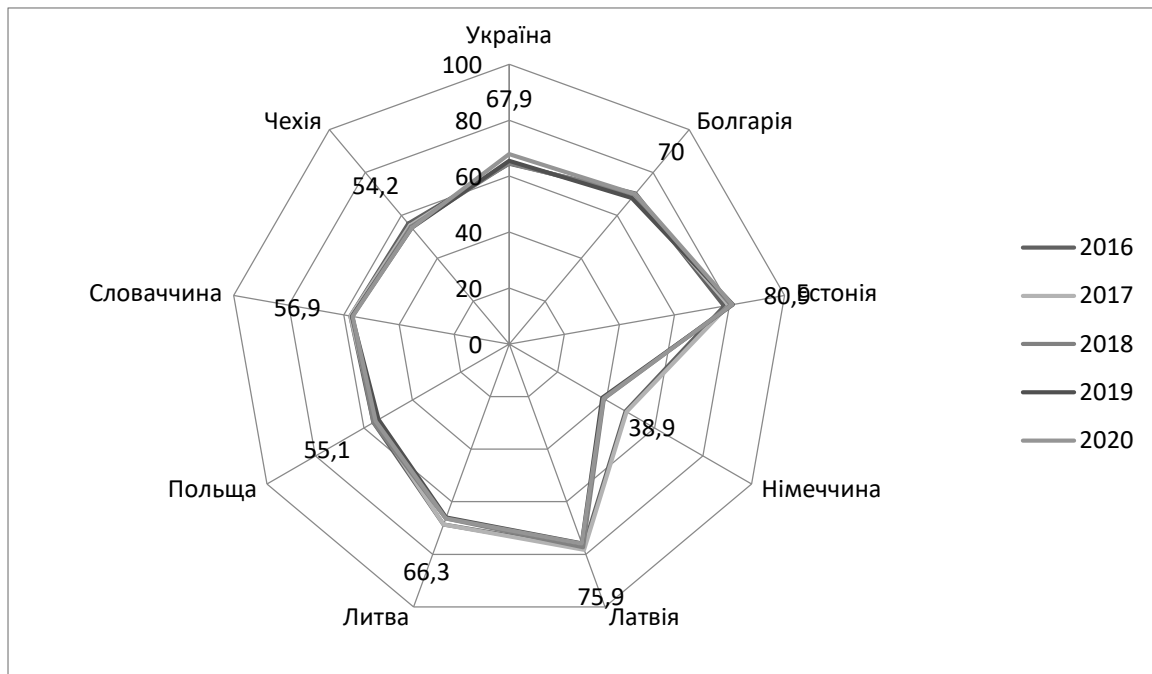

Рис. 2.2. Пелюсткова діаграма обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктами малого та середнього підприємництва у загальних показниках в розрізі окремих країн, %*

*складено за даними [29]

Оцінка даних складеної діаграми засвідчує достатньо високий відсоток обсягу реалізованої продукції, виробленої підприємствами малого та середнього бізнесу в Україні порівняно з іншими країнами (межі зміни показника складають 64,4-67,9 %). Найвищий відсоток виробленої продукції спостерігається в Естонії (78-80,9 %) та Латвії (75,8-78,3 %), найменший – у Німеччині (38,4 – 48,4 %). Також дані табл. 2.2 засвідчують високий відсоток зайнятого населення на підприємствах малого та середнього бізнесу в Україні порівняно з іншими країнами, що, виходячи з кількості таких підприємств, суттєво впливає на соціальну стабільність в країні. Кількість зайнятих працівників на підприємствах

за їх розмірами за видами економічної діяльності в цілому представлено в табл. , що підтверджує наші попередні висновки.

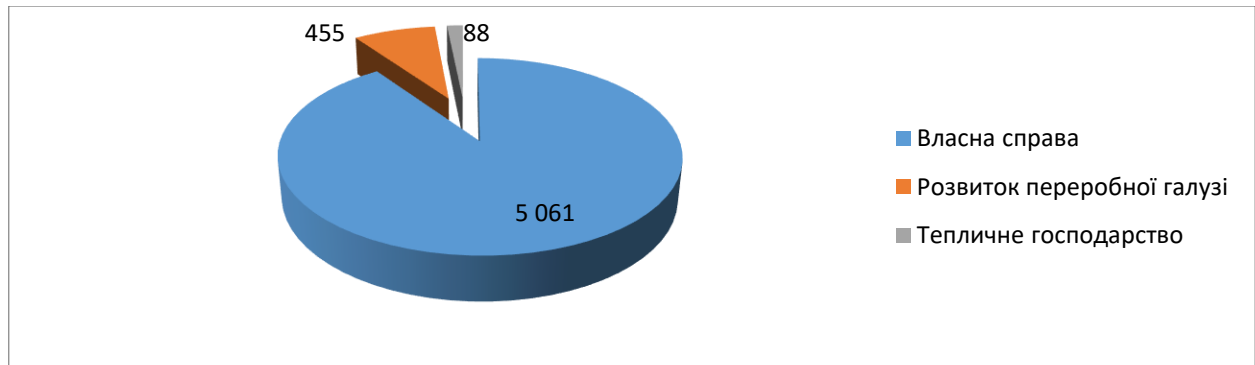
Таблиця 2.3.

Кількість зайнятих працівників на підприємствах за їх розмірами за видами економічної діяльності*

Роки	Великі підприємства		Середні підприємства		Малі підприємства	
	тис. осіб	у % до загального показника	тис. осіб	у % до загального показника	тис. осіб	у % до загального показника
2010	2400,3	30,2	3393,3	42,6	2164,6	27,2
2015	1708,6	29,0	2604,7	44,2	1576,4	26,8
2019	1608,3	25,1	3052,6	47,6	1746,6	27,3
2020	1574,6	24,7	3088,4	48,5	1703,1	26,8
2021	1648,7	25,8	2967,8	46,4	1775,2	27,8

*складено на підставі даних []

В п.1.2 було надано характеристику видів та форм державної фінансової підтримки суб'єктам малого та середнього бізнесу. Проаналізуємо результативність реалізації таких проектів під час війни. На практиці найбільшого поширення серед вищезгаданих грантових програм отримали проекти «Власна справа», «Своя теплиця (тепличне господарство)» та «Розвиток переробної галузі». За рік функціонування цих грантових проектів «Робота» (липень 2022-липень 2023 року) маємо такі результати (рис. 2.3).

	Кількість мікрогрантів, од.	Сума мікрогрантів, млрд. грн
Власна справа	5 061	1,2
Розвиток переробної галузі	455	2,4
Тепличне господарство	88	0,325

Рис. 2.3. Реалізація грантових програм проекту «єРобота» протягом 2022-23 рр*
 * період дослідження (липень 2022 р.- липень 2023 р.)

Протягом 2022 року в межах реалізації проекту було організовано та проведено 12 хвиль конкурсного відбору отримувачів мікрогрантів для розвитку власного бізнесу. З 1 січня 2023 року станом на 11.09.2023 було подано 15 673 заявки на отримання мікрогранту на відкриття або розвиток бізнесу за програмою «Власна справа» (сума наданих грантових коштів склала 3 645 млн грн., з якої було надано мікрогранти 4044 суб'єктам підприємництва на загальну суму 961 млн грн).

Регіональний розподіл одержаних грантів в межах проекту «Власна справа» (липень 2022 - липень 2023 рр.) представлено на рис. 2.4. Оцінка даних дозволяє зробити висновок, що найбільшу активність щодо одержання грантових коштів проявили суб'єкти господарювання у Львівській області (14,9% від загальної суми одержаних грантів по Україні), найменше – у Донецькій та Херсонській областях (відповідно 0,22% та 0,11%). Причиною такого стану речей є окупація частини територій зазначених областей росією.

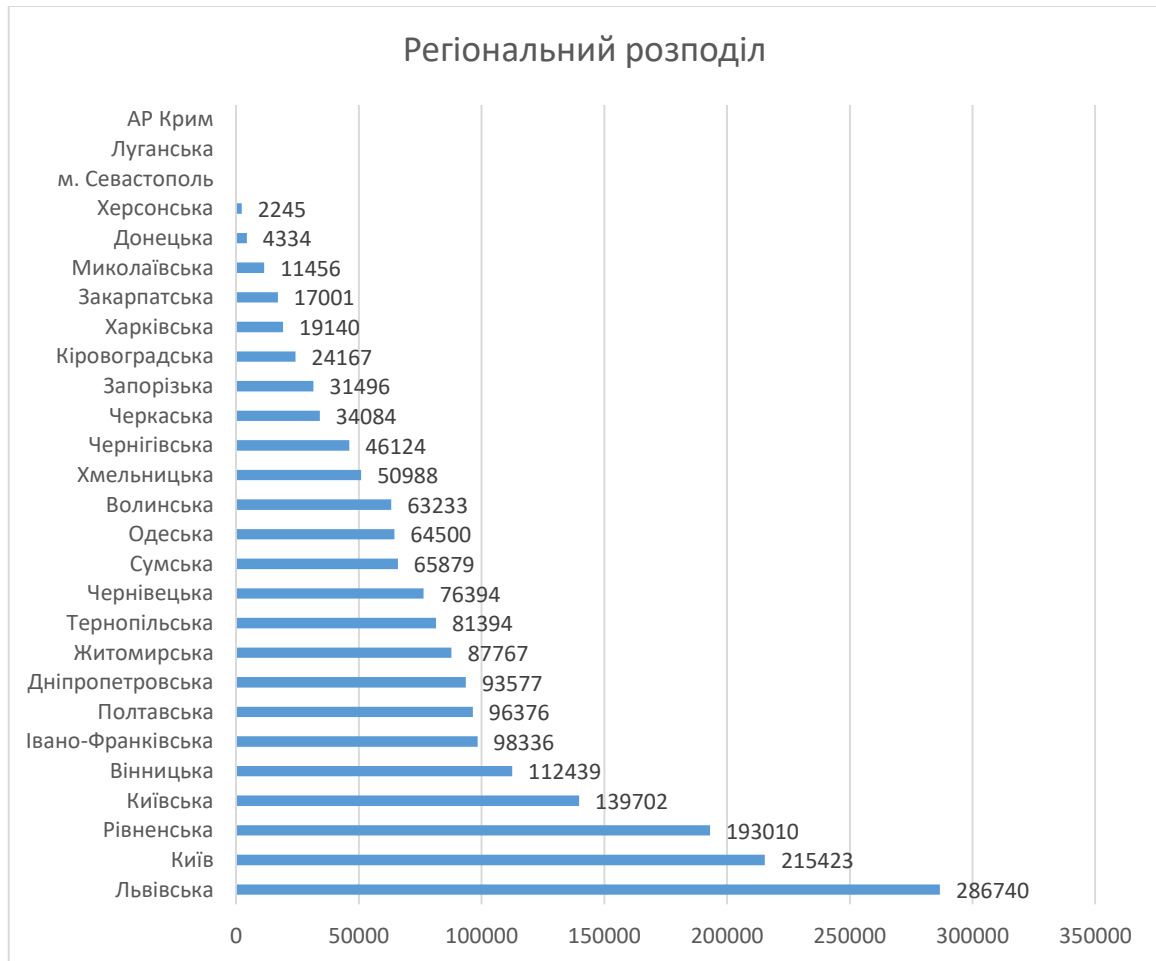

Рис. 2.4. Регіональний розподіл одержаних грантів в межах проекту «Власна справа» (липень 2022-липень 2023 рр.), тис. грн*

*складено автором на підставі [29; 10]

Розподіл грантових коштів за проектом «Власна справа» за КВЕДом представлено на рис. 2.5. Аналіз даних рис. 2.5 свідчить, що найбільші відсотки сум грантових коштів були одержані за КВЕДом «Роздрібна торгівля: ремонт автотранспорту» на суму 598915 тис. грн, що складає 31% від загальної суми виплачених грантів (1915807 тис. грн), «Переробна промисловість» на суму 330359 тис. грн (17,24% від загальної суми грантових коштів), «Тимчасове розміщення й організація харчування» на суму 288549 тис. грн (15% від загальної суми грантових коштів). Найменший відсоток за КВЕДом «Державне управління та оборона» (149 тис. грн), що складає 0,0077%, добувна промисловість (250 тис. грн. або 0,013%), діяльність домашніх господарств (498 тис. грн. або 0,026%).

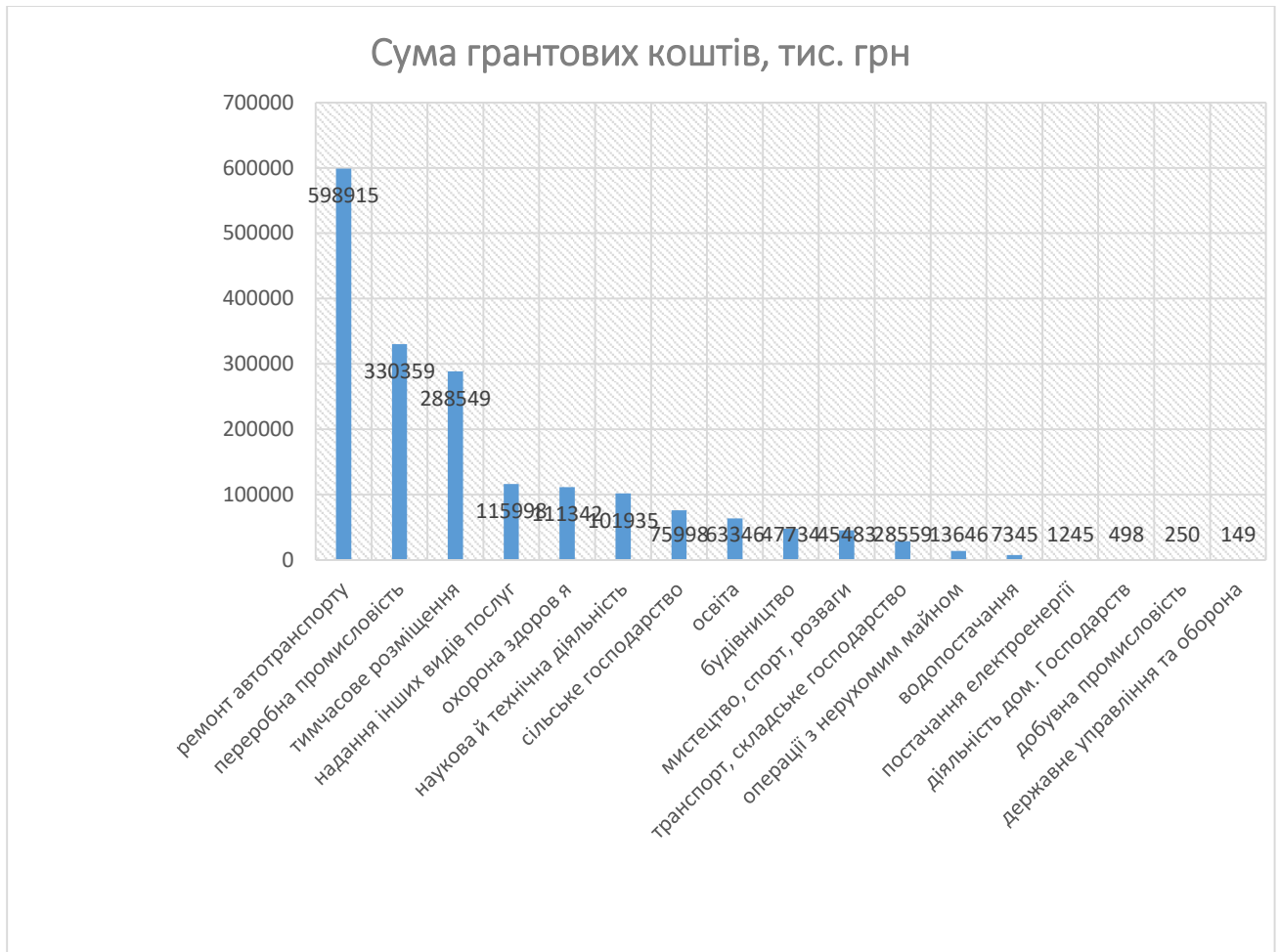

Рис.2.5. Розподіл грантових коштів за КВЕДом в межах проекту «Власна справа» (липень 2022-липень 2023 рр.), тис. грн*

*складено автором на підставі [10; 29]

Умовами більшості проектів надання гранту є створення робочих місць суб'єктами–одержувачами грантових коштів. Кількість створених потенційних робочих місць за регіонами в межах проекту «Власна справа» (липень 2022-липень 2023 рр.) представлено на рис. 2.6. Загальна кількість створених робочих місць по проекту «Власна справа» 18681.

Найбільша кількість робочих місць була створена у Львівській області (2685 робочих місць), що складає 14,37 %, найменша – у Донецькій області (19 робочих місць або 0,101 %)

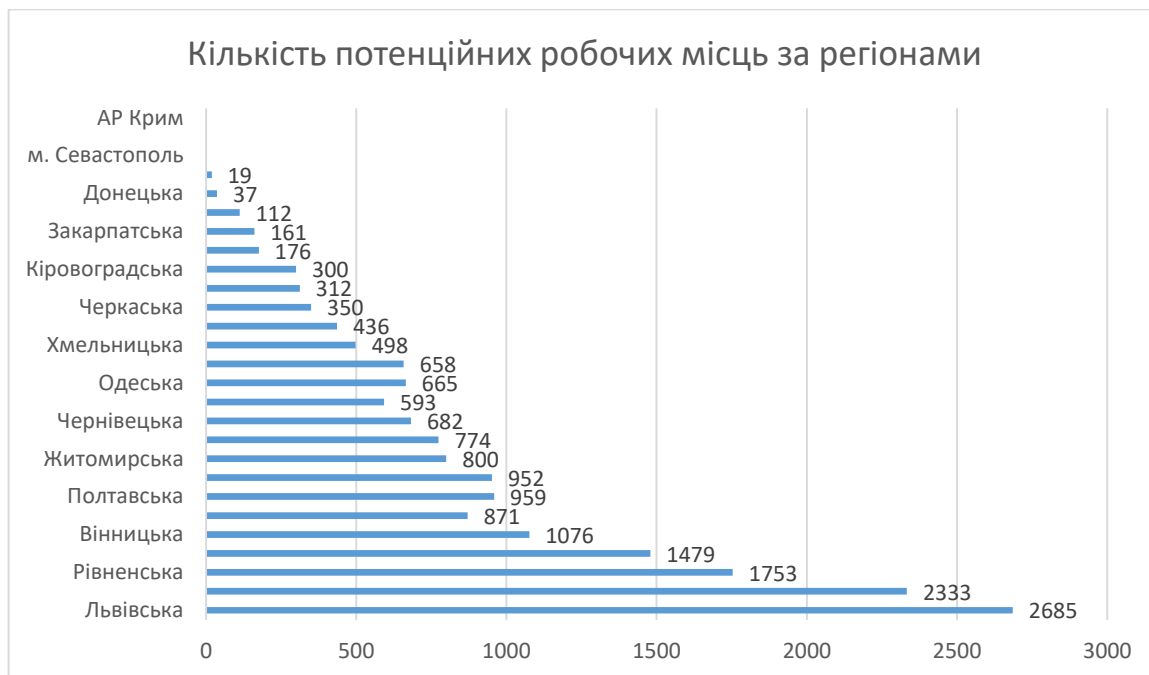

Рис. 2.6. Кількість створених потенційних робочих місць за регіонами в межах проекту «Власна справа» (липень 2022-липень 2023 рр.), од.

*складено автором на підставі [29; 40]

За період оголошення воєнного стану в Україні в межах державної програми «Доступні кредити 5-7-9%» було укладено 19 154 кредитні договори на суму 79,34 млрд. грн (в т. ч. державними банками – 14 292 кредитні договори на суму 41,37 млрд. грн). Із загального обсягу коштів державної підтримки «5-7-9%» витрачено (рис. 2.7).

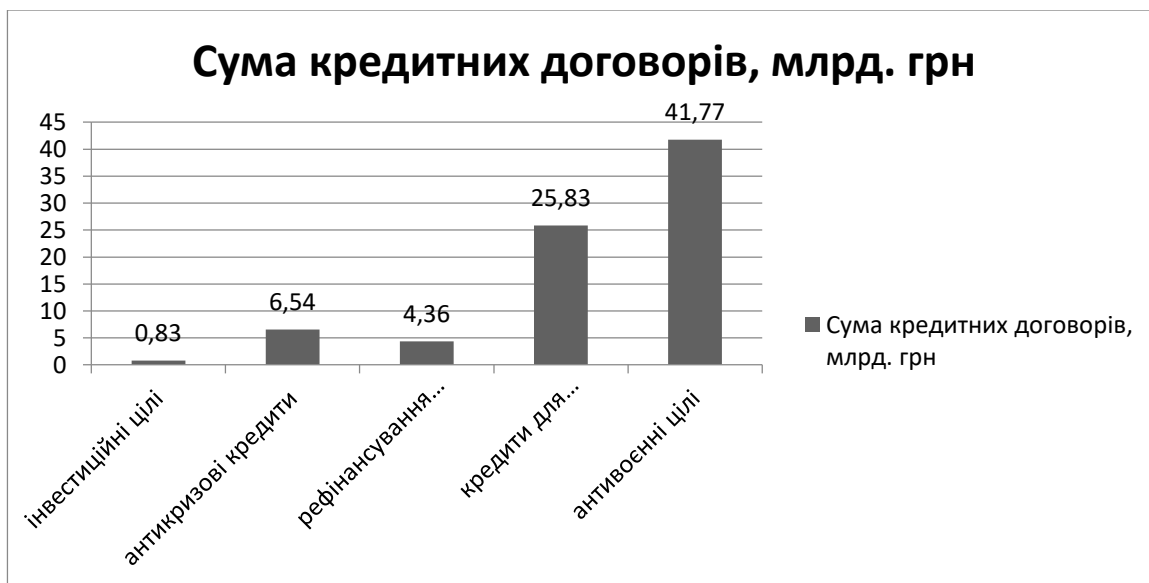

Рис. 2.7. Обсяг загального обсягу коштів державної підтримки, витрачений за програмою «5-7-9%» *

*складено автором на підставі [10]

Суб'єктом, що реалізує Програму «5-7-9», виступає Фонд розвитку підприємництва (ФРП). Учасником Фонду є Міністерство фінансів України, що координує його діяльність. Участь в реалізації Державної програми «Доступні кредити 5-7-9%» беруть участь 45 банків, з якими Фонд уклав угоди про співробітництво. Сума укладених кредитних договорів у розрізі уповноважених банків представлено на рис. 2.8.

Рис. 2.8. Сума укладених кредитних договорів у розрізі уповноважених банків за період дії Державної програми «5-7-9» (лютий 2020 – вересень 2023 рр.), млн. грн*

*складено автором на підставі [10]

Відповідно сума кредитів, отриманих за період дії Державної програми «5-7-9» (з лютого 2020 року) до сьогоднішнього дня, представлена на рис.2.9.

Рис. 2.9. Сума кредитів, отриманих за період дії Державної програми «5-7-9» (лютий 2020 р. – 30.01.2023)*

*складено автором на підставі [10]

Ефективність програми «5-7-9» можна визначити таким чином:

- 1) простота та прозорість реалізації Програми «5-7-9», що обумовлено адаптацією закордонних прогресивних практик такого кредитування;
- 2) гнучкість Програми, що підтверджується можливістю її функціонування в умовах воєнних дій та попереднього карантину;
- 3) активна підтримка Програми банківськими установами України (приєднались на сьогоднішній день 45 банків);
- 4) можливість поєднання Програми з іншими видами, формами та інструментами державної фінансової підтримки суб'єктів малого та середнього бізнесу (наприклад, державні портфельні гарантії).

2.2. Проблеми надання державної фінансової підтримки суб'єктам підприємництва на сучасному етапі

Незважаючи на позитивні наслідки отримання державної фінансової підтримки суб'єктами малого та середнього підприємництва, можна виділити низку проблем організаційного, нормативно-правового та інформаційного характеру щодо її надання.

По-перше, відсутній єдиний законодавчий акт із нормативним закріпленням форм та видів фінансової підтримки суб'єктам бізнесу.

По-друге, недосконалість системи моніторингу та державного фінансового контролю за цільовим, законним та ефективним використанням наданих підприємствам сум державної допомоги. Важливим є також визначення втрат бюджетів від витрачання коштів на державну підтримку.

За визначенням О.О. Бетлій та В.В. Кравчук [3], загальні витрати на державну фінансову підтримку суб'єктів малого та середнього підприємництва можуть сягати 6–8% ВВП країни, однак більша частина з них складає корупційні схеми.

Напрямом вирішення цієї проблеми вважаємо розвиток законодавства про державний фінансовий контроль, який би сприяв застосуванню різних форм проведення інвентаризації наданих сум державної фінансової допомоги; удосконаленню обліку такої допомоги із складанням, наприклад, карти регіонального розподілу й звіту. Вивченню саме цієї проблеми надання та витрачання коштів присвячено дослідження таких авторів, як [24; 25; 27]. Крім того, питання взаємозв'язку суми наданих грантових коштів та наслідків їх використання підприємствами також досліджено недостатньо. Ми повністю погоджуємось зі словами Князькова, який стверджує: «... розробка зрозумілого й прозорого механізму контролю за витрачанням підприємцями коштів від отримання фінансової державної підтримки, а також системи аналізу впливу наданої допомоги на розвиток та ефективність функціонування суб'єктів

підприємництва є важливим напрямком реформування системи державної підтримки суб'єктів господарювання» [15].

По-третє, інформація щодо адресної цільової підтримки суб'єктам господарювання не оприлюднюється на офіційних ресурсах, на відміну від європейської практики, яка регламентує таке оприлюднення. Це обумовлено тим, що згідно з нормами 86–88 Договору про ЄС держави спроможні підтримувати діяльність національних суб'єктів господарювання лише за умови, якщо це вимагають суспільні інтереси (оскільки саме цей факт допомагає досягнути привілейованого становища отримувачем державної підтримки та практично порушити рівновагу на ринку конкуренції).

Водночас є низка проблемних питань функціонування механізму державної фінансової підтримки в Україні, що не надає можливості повної імплементації позитивних закордонних практик у вітчизняну реальність. Зокрема, серед них можна виділити такі:

- 1) низький рівень технічного забезпечення при високому рівні наявного інноваційного потенціалу;
- 2) розвиток малого підприємництва в Україні, в основному, орієнтується на торгівлю, що не сприяє формуванню додаткової вартості;
- 3) нерозвинута інфраструктура державної фінансової підтримки малого та середнього підприємництва;
- 4) дефіцит фінансових ресурсів та бюджетного фінансування;
- 5) неефективність консультаційної та інформаційної підтримки суб'єктів бізнесу порівняно з такою підтримкою в інших країнах;
- 6) недосконалість законодавчого забезпечення регулювання фінансово-кредитної діяльності ФПП.

З липня 2022 р. було започатковано грантові програми «Е-робота», що надала можливість розпочати власну справу або розвивати існуючий бізнес на грантові кошти. Визначається низка переваг фінансування таких проектів, наприклад, зручність, наявність інформаційно-консультаційної підтримки,

швидкість та оперативність, оскільки процес подання грантової заявки відбувається через єдиний державний веб-портал електронних послуг «Дія».

Однак є низка проблем, з якими стикаються суб'єкти малого та середнього підприємництва при подачі заявок на грантові кошти та їх освоєнням. Вони пов'язані з необхідністю дофінансування грантових проектів, недотриманням термінів започаткування бізнесу, потребою зміни контрагентів. Виділимо окремі проблемні питання використання грантових коштів:

- 1) недотримання термінів реалізації грантових проектів, що пов'язано з порушенням строків надання грантових коштів. Це призводить до значного підвищення цін на продукцію, товари, які було попередньо зазначено у грантових угодах, що вимагає від суб'єктів підприємництва залучення додаткових власних ресурсів, що є достатньо дорогим для малих підприємств, особливо мікропідприємств. Крім того, внесення змін у бізнес-план на етапі погодження надання грантових коштів не допускається, а в подальшому пов'язано зі складними бюрократичними процедурами, оскільки на законодавчому рівні не прописана процедура перерозподілу коштів між окремими статтями бізнес-плану, спричинена затримкою бюджетного фінансування.
- 2) необхідність у зміні переліку контрагентів, що початково визначались у бізнес-планах та договорах. В умовах нестабільності часто через неможливість працювати із заздалегідь визначеними контрагентами у суб'єкта - грантоотримувача виникає потреба координації дій з узгодження гранта з уповноваженим банком, що уповільнює процес реалізації грантового проекту. Це обумовлено реаліями воєнного часу, нестабільністю економічної та політичної ситуації, складністю прогнозування на довгострокову перспективу.
- 3) потреба у додатковому фінансуванні грантових проектів, яка виникає з причини неврахування додаткових витрат для завершення проекту.

Наприклад, додаткові витрати на монтаж придбаного нового обладнання, навчання або перепідготовка персоналу на цьому обладнанні тощо.

- 4) жорсткі умови отримання грантів. Наприклад, згідно з умовами проєктів, громадяни –претенденти на отримання грантів, зобов'язані протягом двох тижнів після дня погодження заявки зареєструватися фізичними особами-підприємцями й написати заяви на відкриття двох банківських рахунків: перший – на який буде перераховано грантові кошти; другий – для здійснення поточної господарської діяльності. Це вимагає додаткових коштів. Крім того, зареєстрованому підприємцю необхідно здійснювати щомісячну сплату єдиного податку у сумі 1300 грн та єдиного соціального внеску до Пенсійного фонду у сумі приблизно 1500 грн. Також виникають додаткові витрати на обслуговування двох вищезазначених рахунків (наприклад, сума обслуговування в «Ощадбанку» становить близько 200 грн щомісячно, а відповідно обслуговування грантового рахунку - 500 грн щомісячно. Підприємці констатують, що в цілому щомісячний платіж становить приблизно 3500 грн (їх необхідно обов'язково сплачувати, навіть якщо ще не надійшла сума грантових коштів). Позитивним моментом є той факт, що соціальний внесок та єдиний податок зараховуються у погашення майбутньої грантової суми.
- 5) Додаткові умови надання кредитних коштів в межах програми «5-7-9», які висуваються банківськими установами. Наприклад, Ощадбанк висуває до потенційних позичальників вимогу щодо провадження господарської діяльності підприємством не менше 12 місяців до звернення в банк щодо участі в цій кредитній Програмі. Це означає, що реалізація цієї програми для нових підприємців в межах грантової програми "єРобота" виступає декларативною нормою.
- 6) Високі вимоги щодо звітності по використанню грантових коштів та негнучкість процедури грантового фінансування. Неможливість вийти за суми статей попередньо затвердженого бізнес-плану вимагає здійснення доплат

різниць за рахунок власних коштів, хоча на грантовому рахунку може бути достатньо коштів на даний момент.

Запропоновані нами варіанти вирішення зазначених проблем представлено у табл. 2.4.

Таблиця 2.4

**Проблеми реалізації грантових проектів «Е-робота» та можливі
напрями їх и вирішення***

№ з/п	Проблеми реалізації грантових проектів «Е-робота»	Напрями їх вирішення зазначених проблем
1	Недотримання термінів реалізації грантових проектів	Фіксація вартості в договорах із контрагентами, що виключає потребу дофінансування у випадках несвоєчасного надходження коштів на рахунок підприємств.
2	Необхідність у зміні переліку контрагентів	Удосконалення нормативно-правового регулювання процедури отримання гранту, де передбачається спрощення процедури узгодження заміни контрагентів між грантоотримувачем і представниками уповноваженого банку.
3	Неврахування додаткових витрат для завершення проекту.	Інформаційне консультування представників влади та банківських установ щодо можливостей використовувати грантові та кредитні інструменти

* складено на підставі [12]

Таким чином, обмеженнями у застосуванні бюджетних грантових програм для фінансування малого та середнього бізнесу є такі:

- 1) повільний процес ухвалення рішення щодо надання грантових коштів суб'єктам малого або середнього бізнесу;
- 2) поетапність надходження грантових коштів до їх отримувачів, що обмежує можливість швидкої реалізації грантових проектів;
- 3) неможливість покриття додаткових накладних витрат сумами грантової підтримки;
- 4) жорсткість умов надання та використання грантової підтримки.

Для вирішення зазначених проблем надання державної фінансової підтримки та усунення виявлених обмежень необхідно удосконалити систему

такої підтримки, наприклад, шляхом імплементації позитивних закордонних практик.

2.3. Розвиток механізму надання державної фінансової підтримки суб'єктів господарювання: імплементація закордонного досвіду

Одним з напрямів можливого удосконалення механізму державної фінансової підтримки суб'єктів малого та середнього бізнесу є імплементація позитивних практики такої підтримки у закордонних країнах. В першу, чергу, необхідно забезпечити організаційне забезпечення такої підтримки на державному рівні, тобто наділити відповідними повноваженнями щодо формування державної фінансової підтримки бізнесу спеціалізований урядовий орган. Перелік таких органів в різних країнах представлений в табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Органи формування та реалізації політики державної фінансової підтримки малого та середнього бізнесу по лінії виконавчої гілки влади*

№ з/п	Найменування урядового органу	Країна
1	Адміністрація малого бізнесу (SBA)	США
2	Національне агентство з обслуговування малого бізнесу (SBS)	Великобританія
3	Генеральний директорат малого і середнього бізнесу, ремесленіцтва, послуг та вільних професій, Федерального Міністерства економіки та технологій (BMWA)	Німеччина
4	Агентство малого та середнього підприємництва (SMEA)	Японія
5	Національне агентство зі створення підприємств (ANCE)	Франція

*складено автором

Оцінка функцій вищеназваних органів дозволяє говорити про їх спільність, однак є відмінності у координації з іншими суб'єктами влади, формах та методах роботи.

Особливістю, наприклад, функціонування Адміністрації малого бізнесу в США є її тісний взаємозв'язок з Національним науковим фондом, при цьому підприємство інвестує 25% капіталу, а 75% фінансується за рахунок кредиту Фонду малих підприємств. За програмами державної фінансової підтримки в

США надаються позики трьох видів: 1) прямі, що надаються Адміністрацією малого бізнесу з власних джерел; 2) дольові; 3) гарантовані. Також на суб'єктів малого бізнесу США можуть поширюватись умови пільгового кредитування.

Аналогічна практика підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва зберігається у Франції. Критерієм одержання державної підтримки є створення робочих місць та створення або розширення промислових підприємств. Великий рівень лояльності проявляється до малого бізнесу, що створює свій бізнес у депресійних районах.

Особливість державної фінансової підтримки бізнесу Німеччини полягає у делегуванні низки урядових повноважень з такої підтримки недержавним організаціям (наприклад, банківським установам та неурядовим організаціям приватного бізнесу). Є можливість реалізації програм державної підтримки федерального та регіонального значення, які передбачають фінансування бізнесу, надання консультаційної та інформаційної підтримки, а також надання різних технологій. Німеччина надає перевагу програмам дострокового розвитку суб'єктів малого та середнього підприємництва (інвестування створення таких підприємств, їх модернізація, подальше розширення, реорганізація шляхом укрупнення тощо). Особливістю функціонування такого бізнесу в Німеччині є функціонування торгово-промислових палат, що тісно взаємодіють з бізнесом та підтримують підприємців. Крім прямих форм підтримки, в Німеччині достатньо широко розповсюджено використання непрямої фінансової допомоги, наприклад, пільгове кредитування, використання методів прискореної амортизації для інноваційних підприємств тощо.

У Польщі розповсюджена трохи інша система державної підтримки підприємців, яка надає фінансову допомогу (дотації) на їх навчання. Додатково застосовується практика пільгового оподаткування, а саме: зниження розміру соціального податку, зниження податку на прибуток на 100% протягом перших 10 років, 50% - протягом наступних 10 років.

У Сингапурі підтримкою підприємництва займається спеціально створений орган – «Spring». Його діяльність спрямована на створення та реалізацію різноманітних програм державної фінансової допомоги. При цьому Уряд Сингапуру фінансує приватні навчальні заклади, які займаються підготовкою та підвищенням кваліфікації підприємців малого та середнього бізнесу. За статистичними даними, 90% всіх підприємств країни є підприємствами малого та середнього бізнесу, що підтверджує ефективність реалізованих державою заходів підтримки підприємництва.

Досвід надання державної фінансової підтримки у Великобританії подібний до досвіду Франції в контексті функціонування недержавних громадських організацій, які здійснюють інформаційно-консультаційний супровід підприємцям, що створюють малий бізнес або розширюють його. Пріоритетними напрямками підприємництва, що підтримуються такими організаціями, є молодіжний бізнес. Є поширеними форми прямої та непрямої підтримки у вигляді скасування або зниження податку на прибуток для суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність у сфері телекомунікаційних та інформаційних технологій.

В Іспанії також є поширеною практика підтримки малого та середнього бізнесу. Особлива увага приділяється підприємництву, орієнтованому на захист малозабезпеченим груп населення, наприклад, студентів, емігрантів, жінок тощо. Є можливість отримання такими підприємствами безстрокового кредиту, якщо він спрямовується на розвиток бізнесу. Іспанія характеризується мінімальним рівнем бюрократичих процедур для одержання державної фінансової підтримки суб'єктами бізнесу.

Японська система підтримки підприємництва є багаторівневою, яка охоплює всі ланки державного управління (від центральних гілок влади до спілок підприємців). Функціями центральних органів влади є субсидювання малого та середнього бізнесу, які є наукоємними та високотехнологічними, а також жорстке регулювання діяльності підприємств за ринковою вартістю

продукції. З метою підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва створено спеціальний орган - Корпорацію страхування суб'єктів малого та середнього підприємництва та різноманітні асоціації з гарантування кредитів. Особливості надання державної фінансової підтримки суб'єктів малого та середнього бізнесу в різних країнах представлено в табл. 2.6

Таблиця 2.6.

Особливості надання державної фінансової підтримки суб'єктів малого та середнього бізнесу в різних країнах*

№ з/п	Країна	Особливості державної фінансової підтримки малого та середнього бізнесу
1	США	За програмами державної фінансової підтримки в США надаються позики трьох видів: 1) прямі, що надаються Адміністрацією малого бізнесу з власних джерел; 2) дольові; 3) гарантовані. Також на суб'єктів малого бізнесу США можуть поширюватись умови пільгового кредитування. Є можливість реалізації державної програми підтримки підприємств, що належать національним меншинам.
2	Франція	Критерієм одержання державної підтримки є створення робочих місць та створення або розширення промислових підприємств. Великий рівень лояльності до новостворених підприємств у депресивних районах. Можливість відстоювати права підприємців на чолі з організацією «Рух французьких підприємців». Формування великої кількості бізнес-інкубаторів.
3	Іспанія	Орієнтація на захист малозабезпеченим груп населення; можливість отримання такими підприємствами безстрокового кредиту; мінімальний рівень бюрократичних процедур для одержання державної фінансової підтримки суб'єктами бізнесу.
4	Німеччина	Делегування урядових повноважень з підтримки недержавним організаціям; можливість реалізації програм державної підтримки федерального та регіонального значення; перевага програмам дострокового розвитку суб'єктів малого та середнього підприємництва (інвестування створення таких підприємств, їх модернізація, подальше розширення, реорганізація шляхом укрупнення тощо); функціонування торгово-промислових палат, що тісно взаємодіють з бізнесом та підтримують підприємців. Крім прямих форм підтримки, в Німеччині достатньо широко розповсюджено використання непрямої фінансової допомоги, наприклад, пільгове кредитування, використання методів прискореної амортизації для інноваційних підприємств тощо.

5	Великобританія	Пріоритетними напрямками підприємництва, що підтримуються такими організаціями, є молодіжний бізнес. Є поширеними форми прямої та непрямої підтримки у вигляді скасування або зниження податку на прибуток для суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність у сфері телекомунікаційних та інформаційних технологій.
6	Японія	Підтримка підприємництва є багаторівневою, яка охоплює всі ланки державного управління (від центральних гілок влади до спілок підприємців). Функціями центральних органів влади є субсидіювання малого та середнього бізнесу, які є наукоємними та високотехнологічними, а також жорстке регулювання діяльності підприємств за ринковою вартістю продукції. З метою підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва створено спеціальний орган - Корпорацію страхування суб'єктів малого та середнього підприємництва та різноманітні асоціації з гарантування кредитів.

*складено автором

Оцінка закордонного досвіду функціонування механізмів державної фінансової підтримки дозволила виділити спільні риси, покладені в основу їх організації:

- 1) наявність нормативно-правового забезпечення надання державної фінансової підтримки суб'єктам малого та середнього підприємництва, що корелює з загальнодержавною економічною політикою;
- 2) формування та забезпечення цілої системи програм інформаційної, консультаційної, фінансової, кадрової підтримки підприємству;
- 3) наявність центрального координуючого органу державної влади, відповідального за реалізацію програм підтримки малого та середнього бізнесу, який координує дії з органами місцевої влади, іноді – недержавною громадською інституцією, яка сприяє захисту інтересів бізнесу;
- 4) розвинута інфраструктура інституційного забезпечення державної фінансової підтримки, включаючи банківські установи, страхові компанії, інвестиційні інститути;

5) пріоритетне значення надається використанню непрямих видів та форм державної підтримки, які не сприяють виникненню конкурентних переваг у одних суб'єктів підприємництва порівняно з іншими.

Зазначимо, що для країн ЄС є характерною тенденція надання державної фінансової підтримки на підприємства, що здійснюють інноваційну діяльність та скорочення сфери використання інших видів державної допомоги на дослідження, розробки й інновації. Форми податкової підтримки є: податковий кредит; збільшене вирахування витрат на наукові дослідження й відповідне скорочення бази оподаткування податком на прибуток; інші пільги.

Вважаємо, для України є актуальним впровадження закордонного досвіду щодо вдосконалення податкових та бюджетних форм й інструментів державної фінансової підтримки інноваційної діяльності суб'єктів малого та середнього бізнесу.

Розвиток системи забезпечення державної фінансової підтримки можна представити такими напрямками:

- 1) спрощення процедури реєстрації підприємства та усунення бюрократичних перепон;
- 2) прозорий механізм надання державної фінансової підтримки та забезпечення належного державного фінансового контролю за цільовим використанням коштів;
- 3) створення системи інформаційної, методичної, консультаційної підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва на безкоштовній основі;
- 4) проводити моніторинг рівня ділової активності в окремих регіонах для можливості застосування форм непрямой державної фінансової підтримки для суб'єктів, що здійснюють підприємницьку діяльність на окремих територіях;
- 5) першочергова увага – суб'єктам малого та середнього бізнесу, що займається виробництвом продукції, особливо наукоємного характеру;
- 6) розвиток інфраструктури фінансового забезпечення державної фінансової підтримки, зважаючи на недостатність та обмеженість державних ресурсів;

7) імплементація позитивних практик закордонних країн щодо удосконалення системи державної фінансової підтримки та допомоги суб'єктам підприємництва.

Реалізація запропонованих напрямів на практиці сприятиме розвитку малого та середнього підприємництва в країні, найшвидшому відновленню країни у післявоєнний період, зростанню надходжень до державного бюджету у довгостроковій перспективі, покращенню інвестиційного клімату, відновленню наукоємних виробництв.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

1. На підставі проведеної оцінки форм та видів державної фінансової підтримки виділено перспективність продовження провадження Програми «5-7-9» (простота та прозорість реалізації, що обумовлено адаптацією закордонних прогресивних практик такого кредитування; гнучкість Програми, що підтверджується можливістю її функціонування в умовах воєнних дій та попереднього карантину; активна підтримка Програми банківськими установами України (приєднались на сьогоднішній день 45 банків); можливість поєднання Програми з іншими видами, формами та інструментами державної фінансової підтримки суб'єктів малого та середнього бізнесу (наприклад, державні портфельні гарантії).
2. Виділено проблеми реалізації грантових проєктів «Е-робота» (недотримання термінів реалізації грантових проєктів, необхідність у зміні переліку контрагентів; неврахування додаткових витрат для завершення проєкту) та запропоновано напрями їх вирішення (фіксація вартості в договорах із контрагентами, що виключає потребу дофінансування у випадках несвоєчасного надходження коштів на рахунок підприємств; вдосконалення нормативно-правового регулювання процедури отримання гранту, де передбачається спрощення узгодження заміни контрагентів між грантоотримувачем і представниками уповноваженого банку; інформаційне

консультування представників влади та банківських установ щодо можливостей використовувати грантові та кредитні інструменти).

3. Запропоновано напрями імплементації закордонного досвіду надання державної фінансової підтримки суб'єктів малого та середнього бізнесу (спрощення процедури реєстрації підприємства; прозорий механізм надання державної фінансової підтримки; забезпечення належного державного фінансового контролю за цільовим використанням коштів; створення системи інформаційної, методичної, консультаційної підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва на безкоштовній основі; моніторинг рівня ділової активності в окремих регіонах для можливості застосування форм непрямої державної фінансової підтримки; пріоритетні суб'єкти отримання допомоги – виробництва наукоємного характеру; розвиток інфраструктури фінансового забезпечення державної фінансової підтримки).
4. Розвиток системи забезпечення державної фінансової підтримки можна представити такими напрямами: спрощення процедури реєстрації підприємства та усунення бюрократичних перепон; прозорий механізм надання державної фінансової підтримки та забезпечення належного державного фінансового контролю за цільовим використанням коштів; створення системи інформаційної, методичної, консультаційної підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва на безкоштовній основі; проводити моніторинг рівня ділової активності в окремих регіонах для можливості застосування форм непрямої державної фінансової підтримки для суб'єктів, що здійснюють підприємницьку діяльність на окремих територіях; першочергова увага – суб'єктам малого та середнього бізнесу, що займається виробництвом продукції, особливо наукоємного характеру; розвиток інфраструктури фінансового забезпечення державної фінансової підтримки, зважаючи на недостатність та обмеженість державних ресурсів; імплементація позитивних практик закордонних країн щодо удосконалення

системи державної фінансової підтримки та допомоги суб'єктам підприємництва.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

1. На підставі проведення термінологічного аналізу відмінностей між поняттями «грант», «державна фінансова підтримка», «державна фінансова допомога» було визначено таке: поняття «державна фінансова підтримка» за змістовним наповненням є ширшим поняттям, ніж «державна фінансова допомога», оскільки остання повинна відповідати низці критеріїв, визначених для державних заходів, які характеризують її сутність.
2. Виділено критерії державного заходу, які ідентифікують його як державну фінансову допомогу: 1) наявність державних ресурсів; 2) наявність економічної вигоди (конкурентної переваги), яка виникає при передачі суб'єкту господарювання державних ресурсів; 3) вибірковість (селективність) допомоги на реалізацію заходу; 4) викривлення конкуренції внаслідок надання такої державної допомоги; 5) необхідність здійснення державного фінансового контролю. Щодо співвідношення понять «грант» або «грантова фінансова допомога» та «державна фінансова допомога» зроблено висновок, що грант - це сукупність фінансових та інших ресурсів, наданих на умовах безоплатного, безповоротного, цільового фінансування за рахунок різних джерел (коштів державного, місцевого бюджетів, міжнародної технічної допомоги) з метою реалізації певного заходу або інвестиційного проекту. Водночас поняття державної фінансової допомоги є ширшим, оскільки включає в себе різноманітні види, в тому числі й грантову підтримку.
3. Уточнено класифікацію видів державної фінансової допомоги за різними ознаками, що сприятиме розширенню напрямів її призначення та надання, особливо в умовах воєнного часу й повоєнного відновлення.
4. В сучасних умовах грантова підтримка бізнесу з боку держави має низку переваг для двох сторін. По-перше, відбувається стимулювання

економіки, що обумовлює наповнення державного бюджету. З одного боку, відбувається витрачання урядом значного обсягу коштів, а, з іншого, виникають зобов'язання у суб'єкта - одержувача гранта щодо сплати податків протягом визначеного періоду, що за змістом є поверненням виплачених грантових коштів. По-друге, отримувач гранту виконує соціальну функцію, створюючи додаткові робочі місця населенню. По-третє, надання грантів суб'єктам господарювання дозволяє підтримати пріоритетні галузі економіки, постраждалі від воєнної агресії росії (частина грантових програм орієнтована на розвиток тепличного господарства, садівництва, виноградарства та інші галузі аграрного сектору).

5. Для ефективного надання грантових коштів та здійснення контролю за їх використанням є необхідним дослідження державної фінансової підтримки з системних позицій. Під системою державної фінансової підтримки суб'єктів малого та середнього бізнесу будемо розуміти цілеспрямований вплив на їх діяльність суб'єктів, уповноважених забезпечувати розвиток малого та середнього підприємництва, який реалізується через застосування різних форм, видів, засобів, методів, інструментів, результатом якого є формування сприятливого середовища для розвитку суб'єктів підприємництва та підвищення рівня їх конкурентоспроможності.
6. На підставі проведеної оцінки форм та видів державної фінансової підтримки виділено перспективність продовження провадження Програми «5-7-9» (простота та прозорість реалізації, що обумовлено адаптацією закордонних прогресивних практик такого кредитування; гнучкість Програми, що підтверджується можливістю її функціонування в умовах воєнних дій та попереднього карантину; активна підтримка Програми банківськими установами України (приєднались на сьогоднішній день 45 банків); можливість поєднання

Програми з іншими видами, формами та інструментами державної фінансової підтримки суб'єктів малого та середнього бізнесу (наприклад, державні портфельні гарантії).

7. Виділено проблеми реалізації грантових проектів «Е-робота» (недотримання термінів реалізації грантових проектів, необхідність у зміні переліку контрагентів; неврахування додаткових витрат для завершення проекту) та запропоновано напрями їх вирішення (фіксація вартості в договорах із контрагентами, що виключає потребу дофінансування у випадках несвоєчасного надходження коштів на рахунок підприємств; удосконалення нормативно-правового регулювання процедури отримання гранту, де передбачається спрощення узгодження заміни контрагентів між грантоотримувачем і представниками уповноваженого банку; інформаційне консультування представників влади та банківських установ щодо можливостей використовувати грантові та кредитні інструменти).
8. Запропоновано напрями імплементації закордонного досвіду надання державної фінансової підтримки суб'єктів малого та середнього бізнесу (спрощення процедури реєстрації підприємства; прозорий механізм надання державної фінансової підтримки; забезпечення належного державного фінансового контролю за цільовим використанням коштів; створення системи інформаційної, методичної, консультаційної підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва на безкоштовній основі; моніторинг рівня ділової активності в окремих регіонах для можливості застосування форм непрямої державної фінансової підтримки; пріоритетні суб'єкти отримання допомоги – виробництва наукоємного характеру; розвиток інфраструктури фінансового забезпечення державної фінансової підтримки).
9. Розвиток системи забезпечення державної фінансової підтримки можна представити такими напрямками: спрощення процедури реєстрації

підприємства та усунення бюрократичних перепон; прозорий механізм надання державної фінансової підтримки та забезпечення належного державного фінансового контролю за цільовим використанням коштів; створення системи інформаційної, методичної, консультаційної підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва на безкоштовній основі; проводити моніторинг рівня ділової активності в окремих регіонах для можливості застосування форм непрямої державної фінансової підтримки для суб'єктів, що здійснюють підприємницьку діяльність на окремих територіях; першочергова увага – суб'єктам малого та середнього бізнесу, що займається виробництвом продукції, особливо наукоємного характеру; розвиток інфраструктури фінансового забезпечення державної фінансової підтримки, зважаючи на недостатність та обмеженість державних ресурсів; імплементація позитивних практик закордонних країн щодо удосконалення системи державної фінансової підтримки та допомоги суб'єктам підприємництва.

Список використаних джерел:

1. Алексеєва К. Державна підтримка розвитку аграрного бізнесу в умовах глобальних загроз. *Наукові перспективи (Naukovì perspektivi)*. 2023. 2 (32). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/download/3868/3889>
2. Băcila N. The relation between state aid and economic development in the European Union. *The Romanian Economic Journal*. 2010. №. 36. P. 111–122.
3. Бетлій О.О. Реформа державної допомоги в Україні. Київ: Інститут економічних досліджень та політичний консультацій, 2012. 15 с.
4. Виговська Н.Г., Цисар О.В. Державна фінансова допомога: сутність, критерії ідентифікації, класифікація. *Економіка, управління та адміністрування*. 2023. №4. С.
5. Гайворонська Т.Г. Фінансове забезпечення розвитку промисловості України: проблеми та шляхи їх вирішення. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2014. № 3 (3). С. 79—81.
6. Гарбарчук І.О., Цисар О.В. Удосконалення регламентації служб внутрішнього фінансового контролю корпорацій. *III Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні виклики сталого розвитку бізнесу»* (Житомир, 3-4 листопада 2022 р.). С.189. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/12/zmist-1.pdf>
7. Деякі питання надання грантів бізнесу: Постанова Кабінету міністрів України №738 від 21.06.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF#Text>
8. Донських А.М. Державна фінансова підтримка – складова ефективної політики розвитку малого бізнесу. *Ефективна економіка*. 2012. №10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1500>
9. Жажина К., Антоненко В. Оцінка зовнішньої фінансової допомоги та державний борг України у 2022-23 роках. URL: <http://ea.donntu.edu.ua/bitstream/123456789/34397/1/%D0%96%D0%B0%D0>

%B6%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D0%A2%D0%95%D0%97%D0%98.pdf

10. Інформація про результати Державної програми «Доступні кредити 5–7–9%». 2022. URL: <https://bdf.gov.ua/uk/informaciya-pro-rezultati-derzhavnoji-programidostupni-krediti-5-7-9> (дата звернення: 3.04.2023).
11. Кобеля З. І., Тодорюк С.І. Перспективи розвитку підприємництва у сучасних умовах господарювання. URL: https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6880/A%2b7-8-2023_St12.pdf?sequence=1&isAllowed=y
12. Кобеля-Звір, М. (2023). Використання грантових інструментів державної підтримки підприємництва Е-робота для посилення конкурентоспроможності бізнесу на прикладі ММСП: перспективи та труднощі. *Економіка та суспільство*. 2023. 5 (52). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-5>
13. Ковальчук А.М., Копча Ю.Ю. Сучасні передумови розвитку підприємств машинобудування в реаліях неоіндустріального суспільства. *Economics Bulletin*. 2021. № 2. С. 188–198.
14. Колісник Г.М. Види і форми державної підтримки розвитку малого підприємництва в Україні. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2007. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vidi-i-formi-derzhavnoyi-pidtrimki-rozvitku-malogo-pidpriemnitstva-v-ukrayini> (дата об'єднання: 02.10.2023)
15. Князьков В. В. Правове регулювання надання державної фінансової підтримки підприємцям: проблеми та напрямки вдосконалення / В. В. Князьков // Актуальні проблеми держави і права. - 2014. - Вип. 72. - С. 220-224. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2014_72_33.
16. Ліллемяе О. Е. Господарсько-правове забезпечення державної допомоги суб'єктам господарювання: дис. канд. юрид. наук: 12.00.04. Київ, 2016. 201 с.

17. Лічак Д. Проблеми визначення поняття «державна підтримка суб'єктів господарювання». *Актуальні проблеми держави та права. Збірник наукових праць*. 2009. Випуск 50. С. 403-411
18. Мельник Т. Ю. (2022). Державна підтримка та стимулювання розвитку бізнесу в Україні під час дії воєнного стану. *Економіка, управління та адміністрування*, (2(100), 3–11. [https://doi.org/10.26642/ema-2022-2\(100\)-3-11](https://doi.org/10.26642/ema-2022-2(100)-3-11)
19. Мельник, Феофанова С. Правомірна державна допомога суб'єктам господарювання: законодавче відображення. *Forum Prava*. 2019. 57(4). 59–65.
20. Міщенко Д. А., Міщенко Л. О., Холошня Д. О. Державна фінансова підтримка розвитку промисловості України як метод подолання фінансової кризи. *Економіка та держава*. 2017. № 11. С. 15–20.
21. Могильська В. Стимулювання бізнесу в період воєнного стану в Україні. *Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. К. :2022. С. 195–197.
22. Можайкіна Н.В., Куш А.В. Проблеми неоіндустріалізації економіки України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 16. С. 186–191.
23. МСБО 20 «Облік державних грантів і розкриття інформації про державну допомогу». Міністерства фінансів України. URL: http://www.minfin.gov.ua/document/92432/МСБО_20.pdf
24. Некрасова Т. В. Правове регулювання державної допомоги суб'єктам господарювання: дис. канд. юрид. наук: 12.00.04. Донецьк, 2009. 216 с.
25. Некрасова Т.В. Щодо вдосконалення порядку надання державної допомоги суб'єктам господарювання. URL: http://www.hozpravo.com.ua/conferences/arhiv/uchastnik.php?ELEMENT_ID=208&ID=268.

- 26.Нестеренко Т.С. Щодо порядку надання державної допомоги суб'єктам господарювання. URL: <http://pravoznaves.com.ua/period/article/2805/%D2>.
- 27.Романов О.С. Законопроект «Про державну допомогу». *Юридичний журнал*. 2005. № 3. С. 45–49.
- 28.Нів'євський О., Таран С., Лещенко Н. Правове регулювання надання державної допомоги в Європейському Союзі та в Україні. *Шляхи адаптації законодавства України*. К.: ЦУЛ, 2007. 180 с.
- 29.Офіційний сайт державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
- 30.Податковий кодекс України: затверджено Наказом Президента України від 02.12.10 р. № 2755-VI.. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
- 31.Поповенко Н.С., Ганенко О.В. Державна підтримка розвитку малого бізнесу в Україні. *Економіка; реалії часу. Науковий журнал*. №1 (2). 2012. С. 126-132
32. Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України №331 від 20 березня 2022 р.
- 33.Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України № 2290-IX від 31.05.2022. Відомості ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text> (дата звернення: 20.03.2023).
34. Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні: Закон України від 06.03.2003 р. № 601-IV
- 35.Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 16 січня 2003 року №436-IV. Відомості ВРУ. 2003. № 18. С. 144.
- 36.Про культуру: Закон України від 14.12.2010 р. № 2778-VI
37. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України № 848 від 26.11.2015 р. № 848-VIII

- 38.Руденко І.В., Постольна Н.О., Голованова О.М. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності в Україні. *Проблеми та перспективи розвитку підприємництва*: матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф., 30 листоп. 2018 р. : ХНАДУ, 2018. С. 158-160.
- 39.Савастєєва О.М. Аналіз сучасного стану фінансування регіонального розвитку (на прикладі Одеської області). *Бізнес-Інформ*. 2020. №1. С. 317-323.
40. Стан та потреби бізнесу за оцінкою органів місцевої влади – дослідження. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16597>
41. Стеблянко О. Л. Державний фінансовий контроль земельних відносин. Монографія. Житомир: ПП «Рута».
- 42.Шемякіна Н.В. Шляхи удосконалення фінансового забезпечення розвитку промисловості. *Проблеми економіки*. 2013. № 3. С. 178-183
- 43.Цисар О.В. Особливості податкового контролю в умовах воєнного стану. Тези Всеукраїнської науково-практичної on-line конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, присвяченої Дню науки (Житомир, 15–19 травня 2023 року). С. 298. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/06/2-vplyv-innovatsiynykh.pdf>
- 44.Цисар О.В. Види державної фінансової допомоги суб'єктам малого та середнього бізнесу. III Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні виклики сталого розвитку бізнесу» (Житомир, 3-4 листопада 2022 р.).